

LA COMANDA DEL TEMPLE DE VALLFOGONA DE RIUCORB. PRIMERA PART: LA CREACIÓ I FORMACIÓ DEL PATRIMONI (SEGLES XII I XIII)

0. MOTIUS DEL TREBALL I FONTS DOCUMENTALS

La Comanda del Temple de Barberà, una de les més importants que l'orde tingué a Catalunya, organitzà al llarg dels segles XII i XIII tres subpreceptories en aquells llocs que l'interés i l'importància dels seus dominis així ho exigiren. Al segle XII els rectors del Temple a Catalunya crearen, doncs, al Rourell, propietat que els hi havia pervingut per donació i professió a la religió de Berenguer de Munells, una petita comanda que, amb més o menys autonomia, subsistí fins al 1248, en què fou suprimida aquesta preceptoria i alienat el domini que a través d'una vuitantena d'anys hom hi havia organitzat¹. Així mateix, vers 1246-1255, els Templers aconseguiren per testament de Simó de Palau, senyor de l'Espluga de Francolí Sobirana, i per compra dels drets de la seva vídua Gueraua d'Anglesola, l'anexió d'aquest important lloc al territori de la Conca, lloc en el qual establiren també una subpreceptoria depenent de la Casa-mare de Barberà². Una tercera subpreceptoria, la de Vallfogona, depengué administrativament i jurídica de la casa de Barberà, malgrat que, tal com veurem, gaudí en algun període d'una certa autonomia, amb l'existència d'un comandador específic. És, doncs, aquesta comanda, l'objecte d'aquestes notes, centrades especialment en estudiar el procés de la creació i ampliació del domini que hi adquiriren els frares-cavallers així com l'organització, dins les possibilitats que ens ofereixen els documents de què

1. Vegeu Josep Maria SANS I TRAVÉ, *El Rourell, una preceptoria del Temple al Camp de Tarragona (1162?-1248)*, «Boletín Arqueológico», Epoca IV, fascs. 133-140, años 1976-1977, Tarragona (1979), pp. 133-201.

2. A. J. FOREY, *The Templars in the «Corona de Aragón»*, London, 1973, p. 56.

disposem, de l'explotació de l'esmentat domini. També entra dins del marc d'aquest treball analitzar les relacions que la preceptoria-mare de Barberà mantingué amb la comanda de Vallfogona així com també l'organització interna de la comunitat vallfagonina.

És cert que l'existència de la comanda del Temple de Vallfogona de Riucorb està recollida en la bibliografia històrica. Ja a final del segle passat, l'illustre vallfagoní Mn. Ramon Corbella, publicà el 1898 una breu i interessant monografia sobre el poble, en la qual dedicà unes pàgines al senyoriu que hi exerciren els Templers³. Pocs anys després, el 1918, el benemèrit investigador dels Templers i Hospitalers del nostre país, Joaquim Miret i Sans, publicava la primera obra general sobre els esmentats ordes a Catalunya, en la qual recollia algunes notícies històriques, tretes dels documents conservats a l'Arxiu del Gran Priorat⁴. L'últim historiador que globalment ha tractat dels Templers catalans, l'anglès A. J. Forey, només registra unes breus referències de la comanda de la Segarra tarragonina⁵. És evident, doncs, que cap dels tres esmentats autors ofereixen una visió prou vàlida del procés històric de la Comanda templera de Vallfogona, buit que modestament intentem d'omplir amb aquest treball.

Les fonts que hem utilitzat per a la confecció d'aquest estudi es centren gairebé exclusivament en documents inèdits de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, en la secció de Pergamins de la Cancelleria Reial, i en les carpetes de pergamins de Barberà i Vallfogona, de la secció d'Ordes Militars. També ens hem servit del Cartulari de Barberà, procedent de l'Arxiu del Gran Priorat, i conservat actualment, des de 1939, a l'Arxiu Arxidiocesà de Barcelona.

1. LA COMANDA: BASES PER A LA SEVA CREACIÓ

La creació i organització d'una comanda del Temple a Vallfogona de Riucorb hom l'ha de vincular amb l'existència d'un important domini que els Templers aconseguiren al llarg dels últims vint anys del segle XII a l'esmentat lloc i a altres poblacions de la contrada, que con-

3. Mn. Ramon CORBELLA, prev., *Lo nostre poble, antich aplech de notícies fahents per a l'Història de Vallfogona*, Barcelona, 1898; reeditat el 1975 a Barcelona amb el títol d'*Història de Vallfogona*. Pròleg de Josep IGLÉSIES. Edició tercera, a la qual em referiré.

4. Joaquim MIRET I SANS, *Les Cases de Templers i Hospitalers en Catalunya*, Barcelona, 1910, pp. 157-158 i 346-347.

5. A. J. FOREY, *The Templars*, obra cit., pp. 191, 295 i 451.

figuraven un nucli fundiari amb personalitat territorial pròpia, si bé depenent en un principi, de la comanda-mare de Barberà, centre administratiu d'aquelles possessions que els frares-cavallers tenien a la Conca i comarques veïnes.

El castell de Barberà havia estat concedit als Templers el 19 de desembre de 1132 per Ermengol VI d'Urgell, el qual el tenia en feu pel comte de Barcelona ⁶. Poc temps després, el comte Ramon Berenguer IV, el 3 de gener de 1133, en feia cessió també dels seus drets a l'esmentat orde ⁷, el qual però, no hi establí una comunitat permanent amb un preceptor que la regís fins l'any 1172, malgrat que amb anterioritat a aquesta data hi tenim documentades diverses actuacions dels frares ⁸. Aquestes actuacions tenien l'objecte de sensibilitzar favorablement la gent de la contrada vers l'orde, al mateix temps que eren aprofitades pels frares per tal d'organitzar les propietats i drets que hi havien adquirit ⁹. La tasca de sensibilització i propaganda obtenia respostes positives per part dels elements dirigents d'aquesta part de la Catalunya Nova, puix que la petita noblesa, que gairebé s'havia afincat exclusivament a la comarca, és mostrà ben aviat atreta pels sentiments religioso-militars que propugnaven tant les regles com l'actuació del nou orde. Així, ben aviat els cavallers de la comarca, seguint les petjades dels comtes, que afavorien amb importants privilegis al Temple ¹⁰, maldaren en palesar llur simpatia pels frares, concedint-los terres i drets i sovint també llurs cossos, cavalls i armes, després de morts. D'altres, més afeccionats a l'orde, s'hi lliuraven com a «donats» i fins i tot, alguns, abraçaren les regles i entraven en la nova religió. Això motivava que els frares, progressivament i a mesura que obtenien les esmentades donacions, anessin concentrant en diversos llocs o contrades les propietats i drets que podien fer possible, després, la creació d'una casa o convent de l'orde, tal como va passar amb Vallfogona de Riucorb.

6. Vegeu Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Alguns aspectes de l'establiment dels Templers a Catalunya: Barberà*, «Quaderns d'Història Tarraconense» I, Tarragona, 1977, pp. 30-31.

7. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Alguns aspectes*, obra cit., pp. 31-33.

8. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Alguns aspectes*, obra cit., pp. 41-52.

9. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Alguns aspectes*, obra cit., pp. 51.

10. A. J. FOREY, *The Templars*, obra cit., pp. 110-158.

1.1. *Les donaciones de la família dels Su*

Les primeres adquisicions de drets que obtingueren els Templers, i que després havien d'integrar la sub-comanda de Vallfogona, no foren en aquest lloc sinó als petits llogarets dels voltants. Cronològicament aquestes primeres adquisicions templeres són fins i tot anteriors a l'organització de la comanda de Barberà.

A la segona meitat del segle XII trobem establertes en aquesta part de la Catalunya Nova dues famílies que dominaven la major part dels castells de la contrada: els Oluja i els Su, ambdues benefactores de l'orde, i ambdues també emparentades entre si. Els Oluja senyorejaven Vallfogona, mentre que els Su tenien diversos drets a Montargull i Albió, alguns dels quals compartien amb els Oluja.

Els primers benefactors de l'orde a aquesta contrada foren els Su i concretament Berenguer, conegut també amb els antropònims de Montargull i de Mont. Hem de pensar que vers el 1170 Berenguer havia ja iniciat contactes amb els Templers i que, possiblement atret per les regles de l'orde, hauria decidit entrar a la nova religió. Tal com acostumaven a fer en aquest període els cavallers que ingressaven a l'orde, Berenguer volia aportar alguns béns a la religió. Aquest desig, però, no el podia dur a terme perquè li mancava un acord amb el seu germà Ferrer respecte de l'herència de llurs pares, acord que realitzà el 28 d'agost de 1170, en presència dels seus amics i allegats Pere de Riner, Ramon i Arnau de Sant Just, Arnau de Su i Arnau d'Oliana ¹¹. Per aquesta concòrdia Berenguer definia al seu germà la penyora que havia redimit per 36 morabatins a un tal Ramon Sesteró, sense especificar l'objecte del desempenyament; li donava també el camp d'Escaca i uns horts contigus als de Ferrer, i una casa que tenia al costat de Cozina, sense precisar tampoc on es trobaven situats aquests béns; per últim, Berenguer cedia a Ferrer, en el cas, però, que aquell morís sense fills lliçitims, tot l'honor que tenia a Su, llevat del mas de Guillem Bofill que lliurava a l'orde del Temple. A canvi de tot això, Ferrer definia en favor del seu germà tots els béns que tenia a Montargull i a Albió. Al cap d'uns dies, Berenguer decidia professar les regles del Temple: i així el 17 de setembre, abans d'entrar a la religió, ordenava el seu testament pel qual es lliurava a l'Orde juntament amb tots els drets que tenia a Montargull i Albió, i el mas de Guillem Bofill,

11. Arxiu de la Corona d'Aragó (=A.C.A.), Cancelleria (=C.), perg. 70 d'Alfons I.

situat a Su ¹². El su germà Arnau, i Pere de Riner i Arnau de Sant Just, testimonis de l'acord entre Berenguer i Ferrer, signaven també el testament de Berenguer.

Probablement les donacions en favor de l'orde per part de Berenguer degueren ésser qüestionades pel seu germà Ferrer, que no degué acceptar fàcilment l'alienació d'una part del patrimoni familiar. Potser les confirmacions fetes a l'any següent per Berenguer, la primera el 30 de gener de 1171, i la segona, el 13 d'agost, responien a reafirmar el seu acte de donació dels béns a l'orde, en front a les reivindicacions del seu germà Ferrer ¹³. Amb tot, no fou fàcil d'arribar a un acord amb Ferrer i arrancar-li el seu consentiment a l'actuació del seu germà. Els frares havien organitzat ja a finals de 1172 la comanda de Barberà i els honors que a través de la professió de Berenguer de Mont havien obtingut a Montargull i Albió podien ésser fàcilment controlats per la casa de la Conca. Desplegaren, doncs, la seva política de relacions per tal de forçar un acord amb Ferrer, per bé que impliqués alguna compensació monetària. En efecte, el 19 de desembre de 1173, en un acte solemnitzat per la presència de l'arquebisbe de Tarragona, el vescomte Hug de Bas i el magnat Gombau d'Oluja, Ferrer definia en favor dels Templers les donacions que els hi havia fet el seu germà Berenguer, és a dir, el mas de Guillem Bofill, a Su, un altre mas a Montargull que havia estat de Modalell, una dominicatura a Albió, la vinya de les Fontanelles i les comes d'Agrarill. Aquesta pacificació li suposà, però, una compensació de 100 sous barcelonesos ¹⁴.

El 2 de gener de 1175 Ferrer ordenava el seu testament, del qual nomenava marmessors la seva dona Ermesén, Guillem de Basel i Pere de Cardona. Entre altres disposicions, deixava el seu cos i el seu cavall a la Milícia del Temple, a la qual feia donació del mas de Joan Calbó, que tenia a Montargull, amb la condició que l'orde lliurés 100 sous agramontesos a Santa Maria de Solsona i que pagués també un deute de 30 sous i una lliura de cera i es fes càrrec de totes les seves necessitats fins a ésser inhumat ¹⁵. En cas de no acceptar l'orde aquestes condicions, donava a Santa Maria de Solsona l'esmentat mas amb les mateixes obligacions. Per últim, pregava als Templers que recuperessin els honors que tenia empenyorats, que els retinguessin fins a haver recuperat els imports, i que després passessin al seu fill Guillem.

12. A.C.A., C., perg. 89 d'Alfons I.

13. A.C.A., C., pergs. 99 i 112 d'Alfons I.

14. A.C.A., C., perg. 143 d'Alfons I.

15. A.C.A., C., perg. 163 d'Alfons I.

A principis de setembre l'orde rebia unes noves donacions per part d'Arnau de Su, germà de Ferrer i de Berenguer. En efecte, el 2 del dit mes, i en presència de Ponç de Cervera i de la seva dona Marquesa, i d'Arnau de Sant Just, Arnau de Su donava als Templers, en mans del mestre fra Arnau de Torroja, el domini que tenia a Piulards, és a dir, un alou que conreava un tal Botet, uns altres alous situats a la Bassa i que conreava Pere Urgell; un alou que tenia en penyora de Pere Botet per 14 sous barcelonesos; el mas de Pere Granell, a Su, el mas de La Vall que tenia Bernat de Vilorbina, amb el cens i el delme del dit mas; la penyora de Guillem Gerald de Su, per 10 sous i una emina d'ordi, per la qual li havia empenyorat les vinyes de la serra, situades al costat de les de Pere de Cervera, i una altra vinya dita de Sant Pau. A més, donava també 10 migeres d'ordi, 5 de forment, i una emina i 3 migeres de civada a percebre d'un tal Guillem Bofill. Per últim, deixava després de la seva mort, el seu cavall i el seu mul a la Milícia, juntament amb 11 sous que li devia Pere de Puigredon, batlle de Ramon de Vilallonga ¹⁶.

El mateix dia, el seu germà Ferrer, confirmava davant el mestre fra Arnau de Torroja, la seva donació personal a la Milícia juntament amb el mas de Joan Calbó tal com ho havia fixat al seu testament del 2 de gener de 1175 ¹⁷. La seva dona Ermesén rebia de l'orde una compensació de 38 sous barcelonesos, i així mateix, al dia següent, 3 de setembre, juntament amb els seus fills i filles confirmaven la donació del seu espós i pare ¹⁸.

Les donacions que els Templers reberen de Berenguer de Mont no eren totalment lliures, car alguns drets hom els havia cedit a diversos cavallers vassalls. La política dels frares es centrà en recuperar tots aquells drets que podien minvar la seva plena propietat. Així, el 31 de març de 1174, compraven per 25 sous barcelonesos els drets que Pere Colomer tenia per Berenguer de Mont als termes dels castells de Montargull, Albió, Talavera i Sa Cirera; i amb altres 25 sous adquirien els drets que Arnau Colomer, germà de l'anterior, tenia pel dit Berenguer al terme d'Albió ¹⁹.

Pocs anys després, trobem vinculades administrativament les possessions templeres, pervingudes a l'orde per raó de les donacions de

16. A.C.A., C., perg. 181 d'Alfons I. Arxiu Històric Diocesà de Barcelona (=A.H.D.B.), Cartulari de Barberà, f. 22 r.

17. A.C.A., C., perg. 182 d'Alfons I.

18. A.C.A., C., perg. 183 d'Alfons I.

19. A.C.A., Ordes Militars (=O.M.), Secció 1.ª, Vallfogona, perg. 16.

la família dels Su, a la casa de Barberà. Així, el 23 de novembre de 1178, el preceptor fra Berenguer de Mont, l'antic benefactor de l'orde a la contrada, amb consell del mestre fra Arnau de Torroja i dels altres frares de Barberà, feia establiment d'algunes de les esmentades possessions en favor de Barrufell de Riquer i dels seus; concretament establí a Albió l'hort de la Barquera, una peça de terra a la coma Segarda i el camp d'Arnau Canela, i a Montargull el mas de Modalell, amb la condició de lliurar un quint de tots els fruits, i un camp dit de Talavera, per tenència del qual hom fixava al concessionari de donar als frares una quarta part de la collita ²⁰.

Abans d'acabar el segle, l'orde ampliava els seus drets a Montargull, gràcies al lliurament de Ramon de Castellfolit a la Milícia. Aquest cavaller, el 7 d'agost de 1191, trobant-se malalt, atorgava el seu testament, pel qual, entre d'altres disposicions, es donava en cos i ànima al Temple ²¹. A més del seu lliurament personal, que implicava l'inhumació en un cementiri de l'orde, concedia a aquesta el seu cavall i armes i també la meitat de tots els drets que posseïa a Montargull i als seus termes, deixant l'altra meitat en parts iguals als seus nebots, els germans Bernat i Guillem de Castellfolit.

1.2. Gombau d'Oluja de benefactor a «donat» del Temple

L'adquisició del lloc de Vallfogona pels Templers s'ha de vincular amb l'actitud favorable vers l'orde adoptada per Gombau d'Oluja. Potser, per ara, cal que deixem per un altre moment els precedents familiars d'aquest personatge i que ens centrem en la seva actuació a la comanda ²².

Gombau d'Oluja fou un dels magnats que des del primer moment de la reconquesta trobem afincat en aquest indret de la Catalunya Nova. Amic dels principals senyors establerts a la Conca de Barberà, sovint intervé com a persona de qualitat en els seus actes: així, el 1164, el trobem com a marmessor de Pere de Puigvert, senyor de Barberà, el qual el 18 de desembre dictava el seu testament ²³; el 3 de maig de 1166 actuava de testimoni i ratificava la donació feta per Ramon de

20. A.C.A., C., perg. 178 d'Alfons I. Citat per Joaquin MIRET I SANS, *Les Cases*, obra cit., p. 168, nota 1.

21. A.C.A., C., perg. 593 d'Alfons I.

22. Sobre Gombau d'Oluja, vegeu Josep M.ª SANS I TRAVÉ, *La Casa del Temple de Barberà (1132-1200)*, Tesi de Llicenciatura dirigida pel Prof. Emilio Sáez, presentada a la Universitat de Barcelona i dipositada al Departament d'Història Medieval, 1971, pp. 121-126.

23. Jaime SANTACANA TORT, *El monasterio de Poblet (1151-1181)*, C.S.I.C., Barcelona, 1974, doc. 46, pp. 490-493.

Cervera i Ponça dels drets que aquests esposos tenien a un molí a l'Espluga de Francolí en favor del monestir de Poblet²⁴.

És el març de 1167, però, quan hom marca una fita important del poderiu de Gombau d'Oluja a la comarca arran del testament de Pere de Queralt, amb motiu de l'ingrés d'aquest cavaller a Poblet²⁵. Gombau d'Oluja, al qual el testador qualificava de «nepoti» —nebot, sense determinar-ne però les relacions d'aquest parentiu— resultava ben afavorit pel testament de Pere de Queralt. En efecte, Gombau obtenia el castell de Rauric, que hauria de tenir pels Hospitalers; així mateix, Guillem de Timor l'hauria de tenir per Gombau, i per aquell Berenguer d'Aguiló. Gombau obtenia també el castell de Queralt en feu dels Gurb-Queralt i el de Santa Coloma en alou; aquest últim però, Pere de Banyeres el tindria per Gombau; a més, estipulava que el castlà de Santa Coloma hauria de donar la potestat del castell a Gombau, sense necessitat de demanar llicència al feudatari, és a dir Pere de Banyeres; si aquest no podia anar a fer host i cavalcada amb Gombau, l'hauria d'acompanyar l'esmentat castlà. Gombau rebia també el castell de Montclar, que hauria de tenir per Guerau Alemany de Cervelló; respecte d'aquest castell hom fixava que Pere de Figuerola tingués la fortificació i la casa de Valldossera pel dit Gombau, mentre que Ramon de Timor tindria també pel dit Gombau el castell de Montclar propiament dit, amb el seu castlà.

Per últim, Gombau rebia aquells drets que Pere posseïa en feu de Ramon de Cervera, és a dir, el castell de Conesa, que tindria pel dit Gombau Ramon de Timor; el castell de l'Espluga de Francolí, que hauria de tenir Guillem de Timor; quant a les cases que Pere posseïa a la vila se les haurien de partir; i el castell de Montblanquet, que hauria de tenir l'esmentat Guillem per Gombau.

Gombau d'Oluja es convertia, doncs, arran d'aquestes disposicions testamentàries de Pere de Queralt, en senyor alodial de Santa Coloma de Queralt, en senyor feudatari de Queralt, Rauric, Montclar, Conesa, l'Espluga de Francolí i Montblanquet, que juntament amb els llocs que ja posseïa de Vallfogona, Llorach i Savallà feien d'aquest magnat un dels nobles més importants de la comarca, amb drets i feus escampats al llarg de tota la Conca de Barberà.

24. Emilio MORERA Y LLauradó, *Tarragona cristiana. Historia del Arzobispado de Tarragona y del territorio de su provincia (Cataluña la Nueva)*, I, Tarragona, 1897, p. 474, i Jaime SANTACANA TORT, *El monasterio de Poblet*, obra cit., doc. 56, pp. 499-501.

25. Remeteixo a un treball meu, en premsa, titulat *Pere de Queralt, primer feudatari de l'Espluga*, «Universitas Tarraconensis», II.

Quant a Gombau hem de dir, però, que l'herència que li pervingué de Pere de Queralt, a curt termini, no fou tan beneficiosa com a primera vista sembla, perquè l'Oluja s'havia de fer càrrec d'una sèrie de deutes i obligacions que resultaren gravosos per l'economia de Gombau. Així, el dit noble, juntament amb Guillem i Ramon de Timor, havien de lliurar dos mil sous barcelonesos a Ermesèn, filla de Pere, la qual podia tenir les dominicatures del seu pare a l'Espluga, Conesa i Queralt, fins que li fossin donats els esmentats dos mil sous. Així mateix els beneficiaris havien de donar durant quatre anys la meitat dels explets de Santa Coloma a l'arquebisbe de Tarragona perquè després consagrés l'església del lloc; de la resta havien de pagar els deutes de Pere al dit lloc i a Queralt. Per altra banda, hem de pensar que aquests deutes degueren d'ésser importants, car al poc d'haver ingressat Pere al monestir de Poblet, alguns dels seus creditors movien causa contra el cenobi, cosa que motivà l'acció, a súplica dels frares, del rei Alfons I, el qual manà el juny de 1166 als creditors que la responsabilitat d'aquestes obligacions pesaven damunt els hereus de Pere de Queralt i no del monestir²⁶. La necessitat de numerari per part dels hereus de Pere, i concretament de Gombau d'Oluja i de Guillem de Timor, la coneixem fins i tot a través dels episodis sangolens esdevinguts a Tarragona entre els Aguiló i l'arquebisbe Guillem de Cervelló. Segons la carta que Berenguer d'Aguiló escriví al rei Alfons reivindicant l'herència de Guillem, fill de Guillem d'Aguiló, l'assassinat a instigació de l'arquebisbe, hom declara que l'Oluja i el Timor, demanaren al seu oncle arquebisbe diners per tal de solucionar els seus problemes econòmics, essent la resposta del prelat positiva si es venjaven de Guillem d'Aguiló²⁷. No sabem si foren realment Gombau d'Oluja i Guillem de Timor aquells qui realitzaren personalment l'homicidi de l'Aguiló, ja que la mateixa carta diu que els esmentats nebots enviaren al seu vassall Pere de Figuerola perquè anés a Vellabin, al costat de Tortosa, on es trobava l'Aguiló en servei del monarca, i assabantés al dit cavaller del projecte del prelat. El cert és que l'Aguiló fou assassinat, i que això havia de desencadenar una sèrie de represàlies i de venjances per part dels germans del difunt que tindrien com a desenllaç l'assassinat, per part de Berenguer d'Aguiló, de l'arquebisbe Guillem de Cervelló²⁸.

26. Jaime SANTACANA TORT, *El monasterio de Poblet*, obra cit., doc. 57, pp. 501-502.

27. Vegeu la carta de Petrus de MARCA, *Marca Hispanica sive limes Hispanicus*, Paris, 1688, doc. 456, col. 1353-1354. Cnfr. Emilio MORERA Y LLAURADÓ, *Tarragona cristiana, I*, obra cit., pp. 471-474.

28. Cnfr. Emilio MORERA Y LLAURADÓ, *Tarragona cristiana, I*, obra cit., p. 471.

Després d'aquests fets i la mort de l'arquebisbe l'any 1171, l'activitat de Gombau la tenim documentada exclusivament a la Conca de Barberà i a Vallfogona. A aquest últim lloc el trobem el 24 de juny de 1171, juntament amb la seva dona Ermengarda, concedint a Almoravid i a la seva muller Ermesèn una quinta part del delme de Vallfogona, llevat de la dominicatura dels concedents²⁹; a més, els donava la casa on habitaven els dits Almoravid i Ermesèn, un molí amb tots els seus paraments i el cap mas de Pere Brufal, amb totes les seves pertinençes, serveis i usatges. Hom només imposava als donataris que Almoravid fos home de Gombau i el servís com a senyor pel valor de tot allò que rebia d'aquest.

Altra acció de Gombau a Vallfogona la tenim datada el 10 de desembre de 1174, car donava juntament amb Ermengarda, a Berenguer d'Oluja i a Arsen tots els drets que tenia al molí de Perelló, situat a Palau de Vallfogona, amb la condició que els donataris fessin cremar, després del traspàs de Gombau i Ermengarda, una llàntia a l'església de Santa Maria de Vallfogona³⁰.

Els primers contactes amb els Templers per part de Gombau s'esdevingueren arran dels problemes derivats de les donacions fetes a l'orde per Berenguer de Montargull, contestades pel seu germà Ferrer³¹. El 19 de desembre de 1173, Gombau signava la definició que el dit Ferrer feia als Templers de tot l'honor que els havia concedit el seu germà Berenguer³². Sembla, per altra part, que l'esmentat Ferrer tingués alguna mena de relació vassallàtica amb en Gombau, a qui en el seu testament qualificava de «domno» —senyor— i a qui prega i encomana que dirimeixi la desavenença que el testador tenia amb Guillem de Claresvalls i els seus germans³³. No massa temps després, el senyor de Vallfogona inicià una veritable relació amb els frares del Temple, i concretament amb la veïna casa de Barberà, on a partir de l'agost de 1175 fins al mes de gener de 1181 exercí l'ofici de comanador fra Berenguer de Mont, l'antic senyor de Montargull³⁴. Així mateix, podem afirmar que, en general, aquestes relacions suposaven un ajut a la difícil economia de Gombau; per altra banda, també implicaren per als templers un acreixement del seu patrimoni. En aquest sentit, hem de referir la venda que el 6 de maig de 1177 feren Gombau i

29. A.C.A., C., perg. 109 d'Alfons I.

30. A.C.A., C., perg. 142 d'Alfons I.

31. Vegeu més amunt, pàg.

32. A.C.A., C., perg. 143 d'Alfons I.

33. A.C.A., C., perg. 163 d'Alfons I.

34. Vegeu Josep Maria SANS i TRAVÉ, *Alguns aspectes, obra cit.*, p. 58.

Ermengarda al mestre fra Arnau de Torroja i fra Berenguer de Mont, d'aquelles cases de Vallfogona que foren de Maria Esdelocina, pel preu de 100 sous barcelonesos ³⁵. El 9 de febrer de l'any següent, Gombau i Ermengarda rebien 100 sous més del Temple en concepte d'haver aprovat com a senyors les concessions que Pere Arnau havia fet als frares en lliurar-se com a «donat» de l'orde ³⁶. Per últim, també, el 15 de desembre de 1183, els esmentats senyors rebien altres cent sous dels Templers com a recompensa de la donació que feien a l'orde, en mans del mestre Ramon de Canet, i del preceptor de Barberà, fra Gauspert de Serra, dels drets i domini que tenien en el mas de Ramon de Briansó, llevat del delme que es retenien de per llur vivent, passant també després al Temple ³⁷.

A part de les dificultats econòmiques que determinaren aquest comportament de benefactors interessats vers els frares, no podem menysestimar la preocupació religiosa de Gombau i de la seva dona. En aquest sentit, els trobem, el 2 de juny de 1188, concedint a Santa Maria de Vallfogona i al capellà Bernat una terra contigua a l'església perquè hi edificués cases i també hi bastís un cementiri ³⁸. Amb tot, però, quan més hom palesa els sentiments religiosos dels esposos és a partir de 1191, i a través de la seva actitud vers l'orde del Temple. En efecte, el 24 de gener del dit any, Gombau solemnitzava una decisió que havia de tenir la seva importància, tant per a ell com per a l'orde: davant del mestre de Provença i Hispània, fra Ponç de Rigalt, de fra Bernat d'Albespi i dels comanadors de Barberà, fra Gauspert de Serra, de Montsó, fra Arnau de Clarmont, i de Granyena, fra Roig de Benviure, Gombau d'Oluja es lliurava com a donat de la Milícia del Temple, comprometent-se a no donar-se a cap altra orde, i a vestir l'hàbit del Temple en cas de decidir entrar en religió ³⁹. Al mateix temps, i juntament amb la seva dona Ermengarda, concedien als frares el castell i lloc de Vallfogona, amb els homes i dones, els molins i els forns, cases i terres, amb el domini i la potestat del castell i del homes, llevat del delme que ja havien donat a Santa Maria de Vallfogona, i de dos ferraginals, un anomenat Salobre, situat vora la vila, al costat dels honors de Pere Mestre i Ramon Martí, i l'altre, contigu al primer i anomenat Prat, que donava a Sant Pere d'Embigats. Per tenència

35. A.C.A., C., perg. 220 d'Alfons I.

36. A.C.A., C., perg. 232 d'Alfons I.

37. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 31 v.-32 r.

38. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Vallfogona, perg. 9. Citat per Joaquim MIRET i SANS, *Les Cases, obra cit.*, p. 157.

39. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 30 r.-31 v.

del castell i tot allò que concedia a l'orde, lliuraven a la Milícia Guillem Pocullull i el seu mas, amb tots els rèdits, censos, usatges i serveis que hi tenien. Gombau fixava, però, que en cas de tenir un fill de la seva dona, tot això que donava als Templers, revertís al dit fill, llevat del mas de Pocullull, que hauria de tenir l'orde en total alou. Per últim, Gombau, determinava que els frares establissin després del seus traspass, un capellà que celebrés perpetuament els oficis divins a l'església de Santa Maria de Vallfogona. Al mateix temps, Ermengarda, definia en favor de l'orde qualsevol dret que tingués al castell i termes de Vallfogona per raó de l'esponsalici o per qualsevol altre raó.

La donació de Gombau, malgrat la clàusula que imposava referent a si tenia descendència, suposava una important adquisició pels Templers. Dins la seva taula d'escacs, Vallfogona representava un punt de pas i d'enllaç amb la comanda de Granyena, i un centre de relació entre les capitals de les vegueries de Montblanc, Tàrraga i Cervera. Per altra banda, podia ésser el centre aglutinador d'aquelles petites donacions de drets que l'orde havia adquirit als voltants de Vallfogona i que la seva política expansionista podia ampliar en el futur.

1.3. *Altres adquisicions a la contrada*

Quant a Vallfogona, els Templers havien iniciat també una política de penetració no tan sols a través dels senyors, sino també a través de l'element popular. Així el 9 de febrer de 1178, amb motiu del seu lliurament com a donat de l'orde, Pere Arnau concedia al mestre fra Arnau de Torroja i al preceptor de Barberà, fra Berenguer de Mont, una peça de terra plantada de vinya que tenia al Palau, un celler, i el molí anomenat de Solicrup⁴⁰. Posava com a condició, però, que la seva muller Ermesèn ho tingués de per vida, passant després de la mort de la seva dona totalment a la Milícia. Aquesta donació era confirmada i aprovada pel senyor, Gombau d'Oluja, que rebia de l'orde, tal com hem referit més amunt, 100 sous barcelonesos.

1.3.1. *La Sala*

Els Templers adquiriren molt aviat drets al lloc de La Sala, gràcies principalment a la generositat dels Gavar. En efecte, la primera adquisició que tenim documentada fou arran del lliurament com a «donat»

40. A.C.A., C., perg. 232 d'Alfons I.

de l'orde Berenguer de Gavar. Aquest cavaller, probablement vassall dels Cervera, que eren senyors eminents de la major part dels castells situats a la comarca de Comalats, d'acord i amb consell del seu germà Ramon, a més del seu lliurament personal a l'orde, concedia el 26 de febrer de 1177, en mans del mestre fra Arnau de Torroja, de fra Berenguer de Mont, comanador de Barberà, i de fra Pere de Girona, la dominicatura que juntament amb el seu germà tenia a La Sala, i que afrontava amb la dominicatura de Berenguer de Grada, amb Ramon Teixidor, amb el mas de la Rovira i la vinya d'un tal Joan ⁴¹. Els concedents exceptuaven de la donació els drets que hi tenia Berenguer de la Grada. Aquest acte, redactat per Guillem Arnal, escrivà de Cervera, degué ésser important, donada la presència dels nobles de més prestigi de l'encontrada: en primer lloc dels Cervera, representats per Ramon, Ponç i Gaia, i el marit d'aquesta Ramon de Torroja; a més hi assistí també Gombau d'Oluja, Pere de Granyena, Pere i Berenguer de Tudela, castlans de Forés, Bertran de Torà, i Pere de Gavar, germà dels concedents, el qual, per la seva part, confirmava la cessió. No gaire temps després, l'orde rebia també com a «donat» a Ramon de Gavar, car el 29 de maig del mateix any aquest cavaller es lliurava a la Milícia juntament amb el seu cavall i armes, i concedia, a més, als frares el mas que Berenguer de Grada tenia a La Sala ⁴². Probablement devia tractar-se d'una terra diversa de l'objecte de l'anterior concessió feta juntament amb el seu germà Berenguer. El concedent, estipulava, però, que se'l reservava de per vida, i que després de la seva mort passés al Temple. A més, fixava que en cas que el seu germà Pere de Gavar donés tres-cents sous a l'orde, que aquest li tornés la propietat; en cas contrari, havia d'ésser totalment alou dels frares.

Pocs anys després Pere de Gavar tornava a palesar la seva amistat vers la casa de Barberà, car el 22 de juliol de 1186 concedia al mestre Girbert Eral, al preceptor de Barberà, fra Gauzpert de Serra i a fra Pere de Cardona, una nova peça de terra, en part erma i en part conreada, situada també a La Sala ⁴³; afrontava amb l'alou de Guillem de Vida, amb Ramon Teixidor, per dues bandes, i amb el camí que anava a Forés. La donació era feta amb la vènia del seu germà Pere, i el fill d'aquest, els quals, juntament amb, Sança, muller de Pere, signaven l'instrument.

La política d'expansió dominical desenvolupada pels Templers a

41. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 18 r.

42. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 25 r.

43. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 18 r.-v.

La Sala es centrà, després d'haver aconseguit introduir-se al lloc, en rescatar aquells drets que podien minvar llur plena propietat damunt dels honors que hi havien adquirit. Dins, doncs, d'aquesta línia, el 28 de setembre de 1187, els frares obtenien els drets que hi posseïa Arnau d'Ivorra i que li havien pervingut pel seu senyor Ramon de Gavar. En efecte, en tal data, l'esmentat cavaller, juntament amb la seva muller Arsen, concedia al mestre Gerbert Eral, al preceptor de Barberà, fra Gauspert de Serra i als frares d'aquesta comanda Pere de Cardona i Guillem de Paratge tots els drets que posseïen al mas de Berenguer de Sa Grada⁴⁴. També donaven a l'orde tot allò que tenien en dues peces de terra, en part conreades i en part ermes, que posseïen pels frares el dit Berenguer i Ramon de Vilar, lliurant en favor de l'orde tot el domini i potestat. Ramon de Gavar consentia i confirmava la concessió en la qual signaven també els dits Berenguer de Grada i Ramon de Vilar. Al cap de sis dies, el 4 d'octubre, la dona d'Arnau d'Ivorra, Arsen, confirmava la donació anterior, cedint també els seus drets damunt els esmentats honors, drets que tenia per raó del seu marit i també pel seu senyor Ramon de Gavar, en favor de l'orde, representat pels frares de la comanda de Barberà, el preceptor fra Gauzpert de Serra, i per fra Guillem de Paratge, ambdós presents quan es realitzà la cessió d'Arnau⁴⁵.

Dos anys més tard, el 18 de maig de 1189, els Templers aconseguiren una nova ampliació del seu domini fundiari a La Sala arran de la concessió que els hi feia Pere de Vilar⁴⁶. Aquest cavaller posseïa al dit lloc un ferraginar que havia obtingut del seu senyor Ramon de Gavar per haver-lo roturat, i el donava a la Casa de Barberà, en mans del preceptor fra Gauzpert de Serra. El concedent, però, se'l retenia de per vida tot obligant-se a lliurar anualment a la Milícia una mitgera de blat, del que sortís del dit ferraginar, i determinant que després del seu traspàs passés amb tots els seus drets a l'orde. Tant el seu fill Berenguer com el seu senyor de Gavar signaven com a testimonis de la donació.

1.3.2. Conesa

A pocs quilòmetres de la Sala, i en el camí que anava de Vallfogona a Barberà, es troba el lloc de Conesa, on també molt aviat s'in-

44. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 18 v.-19 r.

45. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 19 r.-v.

46. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 24 v.

troduïren els Templers. La primera donació que hi reberen fou arran de la generositat de Berenguer de Montpaó i la seva dona Laureta ⁴⁷. Aquests esposos, juntament amb els seus fills, donaven el 4 de març de 1180 al mestre fra Arnau de Torroja, i als frares Bernat d'Albespi, Berenguer de Mont, aleshores preceptor de Barberà, i Berenguer de Brull, tots els drets que posseïen en dos capmasos situats al terme del castell de Conesa: l'un, dit de Guillem de Pinós, i que tenia Guillem de Santgallart juntament amb la seva filla; i l'altre que tenia Domènec de Vilar ⁴⁸; els drets del primer es centraven en un quart a la vinya que el dit Guillem de Pinós posseïa pels donadors, a més d'un parell de gallines i la seva part del delme i serveis; els drets que els pertanyien en la meitat d'una peça de terra que el dit Pinós havia acapatat juntament amb Guillem Gilabert a la Rovira de Piles; el domini i drets que Berenguer d'Ivorra tenia al dit capmas, llevat de tres gallines i tres fogaces i la seva part del delme; i per últim els drets i domini a les cases que el dit Santgallart va comprar a Ponç de Capolad. El segon capmas, el tenia Domènec de Vilar per Santa Maria de Solsona, del qual però, els esmentats Montpaó en donaven a l'orde del Temple la part del domini i dels delmes que hi posseïen. L'instrument de donació especifica que els Montpaó els hi pervingueren aquests drets per Guerau de Figuerola i pels seus pares. Tant el dit Guerau com la seva dona Ermesèn i el seu fill Bernat signaven i s'obligaven a fer complir els termes de la donació.

Quatre anys després, concretament el 16 d'agost de 1184, els Templers aconseguïen els drets que Berenguer d'Ivorra tenia en els esmentats dos capmasos. En efecte, el dit cavaller feia donació als frares de tots els seus drets damunt els masos, per bé que després de la seva mort ⁴⁹, malgrat que a partir de l'esmentada data, els Templers restaven en possessió de tres gallines, tres fogaces i una sexta part d'una perna al mas de Santgallart; i dues mitgeres anones, és a dir una de forment i una d'ordi, a percebre anualment al mas de Domènec de Vilar. L'orde recompensava el concedent amb un cavall. Per altra part, Berenguer, feia donació a l'orde, després de la seva mort, del seu cavall i de les seves armes. L'acte era solemnitzat amb les signatures de Berenguer de Montpaó, Guerau d'Ivorra, Guerau de Figuerola i del seu

47. Sobre els Montpaó, vegeu Agustí ALTISENT, *Un poble de la Catalunya Nova els segles XI i XII. L'Espluga de Francolí de 1079 a 1200*, «Anuario de Estudios medievales», Barcelona, 3 (1966), pp. 174-180.

48. A.C.A., C., perg. 285 d'Alfons I.

49. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Armari 15, perg. 345.

fill Bernat, i dels dos tinents dels masos, Guillem de Santgallart i Domènec de Vilar.

Els Templers en llur política d'ampliació dominical a Conesa no es conformaren només en acceptar passivament les donacions provinents dels benefactors de l'orde al dit lloc. Pel contrari, sense rebutjar sinó afavorint aquestes accions, els frares esmerçaren diners per tal d'eixamplar les propietats que hi havien ja adquirit. En aquest sentit, el 28 de novembre de 1186, compraven a Arnau Gauspert i al seu fill Ramon un tros de terra, en part conreat i en part encara erm, situat a la partida de les Bardines, pel preu de vint-i-dos sous barcelonesos⁵⁰. La compra era realitzada pel mestre de Provença i Hispània, fra Girbert Eral, pel preceptor de Barberà, fra Gauzpert de Serra, i pel frare d'aquesta casa, Pere de Cardona. Els venedors declaraven a l'instrument que registra la compra-venda que l'heretat l'havien acompanyat de Guillem de Pinós i que limitava amb les propietats de Pere de Porba, Bernat de Malet i Guillem de Santgallard, el qual rebia sobre el tros venut un cens, el pagament del qual haurien d'assumir també els compradors. Per bé que el document només fa menció de la «terra de Guillem de Santgallart», possiblement hom podria referir-se al Mas de Santgallart, que per les donacions ja esmentades posseïen els Templers. Cal, a més, tenir present també que els venedors havien acceptat l'heretat per concessió de Guillem de Pinós, l'antic propietari del Mas de Santgallart. És probable, doncs, que la finca objecte de la compra per part dels Templers fos contigua al dit mas i que, per aquesta raó, despertés l'interès dels frares ja que amb l'anexió de la propietat veïna aconseguien engrandir i concentrar el seu patrimoni a Conesa.

Malgrat, doncs, les donacions dels Montpaó i de Berenguer d'Ivorra, els Templers no havien adquirit encara la plena propietat damunt els ja esmentats dos masos, ja que hi posseïa drets Bernat de Conesa. La política dels frares anà encaminada a aconseguir tot allò que podia minvar la seva plena possessió. Així, el 7 de juliol de 1197 assolien una part d'aquesta fita, com ho palesen dos instruments redactats pel prevere Arnald, i que registren dos actes importants per a la casa de Barberà. Es tracta, en el primer, de la donació feta per Bernat de Conesa, en mans del mestre fra Ponç de Menescalç, del comanador de Barberà, fra Pere d'Aguda i dels frares Pere de Granyena i Ramon de Montblanc, de tot allò que tenia als esmentats dos masos, dels quals especificava es trobaven a la partida de Cantallops; d'aquests masos,

50. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 17 r.-v.

amb les seves possessions i drets, en donava el seu domini i potestat als frares, rebent en compensació cinquanta sous i un cavall valorat en dos-cents cinquanta sous⁵¹. A més, el dit cavaller ampliava la donació en favor de l'orde concedint als frares la seva dominicatura que tenia a l'esmentada partida de Cantallops, amb el servei i usatge que li feia Berenguer de Torroja. Amb tot, Bernat estipulava que la tindria mentre visqués, passant després del seu traspàs, a l'orde, per bé que s'obligava per tinença a lliurar dotze diners anuals als frares. El segon instrument, redactat el mateix dia, registra el lliurament com a «donat» del cavaller⁵². En efecte, Bernat de Conesa, en presència del comandador de Barberà, fra Pere d'Aguda, i de fra Pere Ferrer i fra Pere de Granyena, lliurava a la Milícia el cos i la seva ànima, tant en vida com en mort, comprometent-se a no ingressar a cap altre orde ni religió sinó a la del Temple. A més, confirmava la concessió de la dominicatura de Cantallops i la donació anual, per la seva tinença, de dotze diners. Per últim, donava també a l'orde el cavall i els seus arnesos i armes, tant de fusta com de ferre, que obtindria l'orde en el moment que el cavaller decidís abandonar el segle i vestir l'hàbit templer.

Els frares tardaren encara uns anys en possessionar-se íntegrament dels dos masos de Conesa, perquè hagueren de superar les dificultats presentades per Guillem, fill de Berenguer d'Ivorra, que reivindicava, a finals del segle, la propietat dels drets del seu pare als masos de Vilar i de Santgallart. L'actitud del jove Guillem havia provocat l'enfrontament amb la Casa de Barberà, a la qual discutia la possessió tot al·legant que la donació del seu pare havia estat feta en perill de mort, però que, després, en el testament, l'havia revocat ja que havia deixat tot allò que tenia a Conesa a ell, el seu fill. Guillem, doncs, es negava a lliurar els dos masos al Temple. Els frares de Barberà, per tal de solucionar aquesta situació, davant l'actitud tossuda de Guillem, presentaren les seves queixes a la cort vicarial de Montblanc, iniciant una causa contra el dit cavaller. Aquest basà la seva defensa en la raó ja esmentada, és a dir, que el seu pare havia revocat la donació feta als Templers ja que en testament li havia deixat tots els béns que tenia a Conesa. Guillem afegia, a més, que pel fet d'ésser pupil, no estava obligat a respondre, i que, per altra banda, la Milícia encara no havia entrat en possessió dels masos que reivindicava. Els Templers, de la seva part, argumentaren que la cessió feta pel pare de Guillem

51. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 45 r.

52. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 45 v.

havia d'ésser considerada amb tot el seu efecte legal ja que constituïa una «donació inter vivos» i que, per tant, el donador en el mateix moment de l'acte d'alienació es privava del seu dret de manera que començava a tenir els masos en nom d'aquells als quals els havia donat, és a dir, en nom dels nous propietaris, els Templers. A l'allegació que la Milícia encara no havia entrat en possessió dels masos, els frares respongueren que l'església esdevenia senyora d'un bé amb el simple fet de la designació sense necessitat del lliurament material de la cosa donada, i que per aquesta raó, qui posseïa els dos masos els tenia legalment pels Templers. El veguer Bertran de Sant Gerret i el sotsveguer Estruc analitzaren les deposicions de les dues parts i amb el consell de l'assessor de la cort, mestre Arnau, sentenciaren a l'abril de 1202 que els dos masos fossin de l'orde i que ni Guillem ni els seus hi tenien cap dret⁵³.

1.3.3. *Albió*

Els Templers havien aconseguit drets a Albió, gràcies a la generositat de Berenguer de Mont, en professar a les regles del Temple⁵⁴, possessions que després havien estat confirmades en favor de l'orde pel seu germà Ferrer⁵⁵. La proximitat a Vallfogona de Riucorb i el fet de tenir-hi un nucli fundiari determinaren que els frares mantinguessin un veritable interès en eixamplar els seus drets a Albió. Entre les fites d'aquesta política hom pot assenyalar la gestió realitzada pel mestre fra Berenguer d'Avinyó i pel comanador fra Gauspert de Serra, els quals el primer de maig de 1181 obtenien dels germans Berenguer i Ponç d'Albió les quísties que aquests hi tenien⁵⁶. En efecte, aquests drets, que representaven vint mitgeres de blat, vint més d'ordi i deu de civada, eren penyorats a l'orde per 52 morabatins i 5 sous; els frares, doncs, rebrien anualment el valor de la quístia, que seria valorada en moneda des de la festa de Sant Joan fins a Tots Sants, fins a haver recuperat l'esmentada quantitat. Gombau d'Oluja, arran d'ésser el senyor del castell de Queralt i de Santa Coloma, posseïa també drets a Albió. En la línia, doncs, de recuperació de la plena propietat, trobem al mestre fra Ponç de Rigald i el preceptor de Barberà, fra Gauspert de Serra, el 29 de novembre de 1192, obtenint del dit Gombau l'en-

53. A.C.A.C., perg. 131 de Pere I.

54. Vegeu més amunt, p. 3.

55. Vegeu més amunt, p. 4.

56. A.C.A., C., perg. 313 d'Alfons I.

franquiment total d'aquells honors que l'orde havia rebut a Albió, amb motiu de la professió de Berenguer de Mont⁵⁷.

La segona fita en la implantació dels frares a Albió, es realitzà deu anys després, quan el 30 d'abril de 1191, aconseguien de Berenguer d'Albió un privilegi que havia d'afavorir positivament la penetració dels Templers, car el dit cavaller enfranquia, a la Torre d'Albió qualsevol donació de terres i drets, fets per cavallers o pagesos, en favor de la milícia⁵⁸. A més, concedia que si algún cavaller que tingués algun delme a la vinya que a l'esmentat terme hi tenien els frares, i els hi concedia, que també ell enfranquia la donació i lliurava a l'orde el domini que hi podia tenir i qualsevulla altre dret. Aquest privilegi era et davant el comanador de Barberà, fra Gauspert de Serra, i de fra Roig de Benviure.

Els fruits d'aquesta concessió no tardaren en palesar-se, car l'onze d'abril de 1193 trobem els Templers obtenint un important llegat a la Torre d'Albió. En l'esmentada data, Carbonell de Vilagrassa, home vinculat a Ramon de Cervera, pel qual tenia entre altres honors la quadra de La Glorieta⁵⁹, amb motiu de lliurar-se com a «donat» a la Milícia, concedia als frares la Torre d'Albió, amb els seus homes i dones, amb el domini i la jurisdicció, quísties, toltes, fòrcies i emprius, i amb tot allò que per raó de l'esmentada Torre posseïa a Segura i a l'Ametlla, amb els «masos, orts, llinars i canyamars, alous, vinyes, arbres, pedres, molins, aigues, fonts, boscos, plans i garrigues», llevat de la vinya de Permanyer, la qual havia ja concedit a Santa Maria de Solsona⁶⁰. La donació, que era feta davant el mestre fra Ponç de Rigalt, i els preceptors de Barberà i Granyena, fra Gauspert de Serra i fra Roig de Benviure, era confirmada també per Ermessèn, muller de Carbonell. Els concedents però, es reservaven la tinença de per vida, obligant-se expressament a no alienar res d'allò objecte de la concessió i de donar anualment un parell de gallines i un de fogaces, que els donataris havien d'obtenir del mas de Pere de Sallent, i una somada de verema a percebre a la vinya que els dits esposos tenien a la Torre d'Albió. Carbonell i Ermessèn, per últim, declaraven que la concessió era feta per remei de llur ànima i la de llurs pares i la del seu fill Arnau

57. A.C.A., C., perg. 638 d'Alfons I, i A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 39 r.-v.

58. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 38 r.-v.

59. Vegeu Josep Maria SANS I TRAVÉ, *La carta de franquicia de Belltall (19 de novembre de 1227)*, «Universitas Tarraconensis», Tarragona, I (1976), p. 48.

60. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 39 v.-40 r.

ja difunt. Berenguer d'Albió, present a l'acte lloava i confirmava la donació.

Per aquests anys el monestir de Vallbona adquiria també drets a la Torre d'Albió, car el 23 de març de 1192 Joan de Torre i la seva dona Ermesèn venien per 45 sous barcelonesos una casa que tenien a la vila, al costat de Pere de Sallent i dels cellers de Bernat de Fonoll i dels donadors ⁶¹. Aquesta penetració del monestir de monges cistercenques suposà una intromissió en l'espai d'expansió dominical dels Templers que al segle XIII havia de provocar enfrontaments entre les cistercenques i els Templers, tal com analitzarem més endavant.

1.3.4. Segura

Entre Vallfogona i Conesa hi havia el petit lloc de Segura, el domini del qual pertanyia, com gairebé els de la rodalia a la Casa de Cervera ⁶². Sabem que Ramon de Cervera en el seu testament de 14 de juliol de 1182 el deixà al seu fill Guillem de Guardiolada ⁶³. Ponceta, la vídua de Ramon de Cervera, restava pel dit testament senyora de Segura de per vida, per bé que després de morta havia de passar al fill Guillem. Els Templers, conscients de la importància que representava Segura per a l'ampliació del seu domini a l'indret de La Sala-Vallfogona-Albió, aprofitaren la magnimitat de la vídua per tal d'introduir-se a Segura. L'obtenir aquest propòsit de la senyora de Segura no degué ésser difícil ja que les relacions amb els Templers eren cordials, com ho palesa el fet que el seu marit deixés un llegat de cent sous a l'orde ⁶⁴. Per altra banda, hem de dir que l'acció dels frares no es centrà exclusivament amb Ponceta, sinó que implicà també Ramon de Castellar, probablement feudatari del Cervera a Conesa. En efecte, el 5 d'agost de 1186, els Templers, representats pel mestre fra Girbert Eral, pel preceptor de Barberà, fra Gauspert de Serra, i per fra Pere de Cardona, obtenien de Ponceta i del dit Ramon de Castellar la donació en alou franc i lliure del Mas d'Alegret de Talavera, situat dins el terme de Segura ⁶⁵. Entre els signants de la gratuïta concessió, hi mancava l'aprovació de l'hereu de Ramon de Cervera, el seu fill Guillem

61. A.C.A., C., perg. 618 d'Alfons I.

62. Joaquim MIRET I SANS, *Les Cases*, obra cit., p. 279.

63. J. SERRA VILARÓ, *Castell de Riner. Senyoriu dels repobladors de l'Espluga de Francolí*, «Boletín Arqueológico», Epoca IV, fàscs. 60-61 (1960-61), pp. 86-88.

64. *Ibidem*, p. 86.

65. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 19 v.-20 r.

de Guardiola, omissió aquesta que anys després, tal com veurem, determinà las reclamacions del senyor de l'Espluga de Francolí.

2. VALLFOGONA, DOMINI TEMPLER

Els Templers s'havien introduït a partir de 1177 al lloc de Vallfogona arran de la compra a Gombau d'Oluja d'unes cases que havien estat de Maria Esdolocina⁶⁶. Així mateix, a principis de 1191, aconseguïen amb motiu del lliurament com a «donats» de l'orde dels senyors alodials, el dit Gombau i la seva dona Ermengarda, el domini damunt el lloc i el seu terme, en el cas, però, que els donadors morissin sense llegítima descendència⁶⁷.

La donació total dels esposos a l'orde no es realitzà, però, fins al cap d'uns anys, probablement quan les esperances de descendència havien estat ja del tot truncades. Cal dir que l'acte, realitzat el 31 de desembre de 1196, revestí una gran solemnitat, com ho palesa la presència, per part de l'orde, del mestre fra Ponç de Menescalç, fra Bernat de Claret, fra Ramon de Torroja, fra Pere d'Aguda, preceptor de Barberà, i fra Ramon de Soler, comanador de Selma, entre d'altres frares⁶⁸. En aquesta ocasió —diversament d'allò que havia esdevingut al primer lliurament de Gombau de 1191, que només implicà el del dit noble— eren els dos qui s'oferien a l'orde.

Jurídicament aquest tipus de donació era contemplat a les Regles del Temple, en la norma relativa als «fratres coniugati», és a dir als frares casats⁶⁹. Probablement aquesta modalitat de «donacio corporis et animae» implicava la integració dels donats a la comunitat de la Casa, per bé que possiblement residissin a dependències diverses a les dels frares que havien fet promesa de castedat⁷⁰. De fet, els dos instruments que registren el lliurament dels esposos ens permeten de suposar que es tracta d'aquesta modalitat de donació. En efecte, Gombau i Ermengarda es lliuraven solemnement per a «frare» i «soror» de la Milícia, al mateix temps que donaven a l'orde el castell i vila de

66. Vegeu més amunt, p. 8.

67. Vegeu més amunt, p. 9.

68. Vegeu Josep Maria SANS I TRAVÉ, *El Rourell, una preceptoria del Temple*, obra cit., p. 184.

69. E. MAGNOU, *Oblature, classe chevaleresque et servage dans les maisons méridionales du Temple au XIIe siècle*, «Annales du Midi», 73 (1961), núm. 56, pp. 380-381.

70. *Ibidem*, p. 381.

Vallfogona, com a aportació específica de l'home, i a més cinc-cents morabatins, que era l'aportació de Ermengarda, i que rebia del seu marit en concepte de dot i esponsalici ⁷¹. A ben segur que la migrada economia del vell senyor de Vallfogona no li permetia de disposar de cinc-cents morabatins per tal de lliurar-los a la seva dona. Els financiadors d'aquesta operació, i en part benefactors, foren els mateixos Templers car prestaren a Gombau els cinc-cents morabatins que aquest donava a la seva muller, i que aquesta lliurava als frares. A més, els Templers, representats pels membres ja esmentats, deixaven també dos mil sous a l'Oluja, el qual els penyorava els castells i viles de Santa Coloma, de Queralt, de Savellà, de Llorac i d'Oluges ⁷². Restaven avaluadors d'aquesta operació Guillem de Timor, i els seus fills Arnau i Dalmau, els quals juraven damunt els Evangelis complir els termes de l'impignoració. Hom fixava també que les rendes dels esmentats llocs haurien d'ésser computades segons el valor que tindrien des de la festa de Sant Miquel fins a Tots Sants, i que la penyora es trencaria quan els frares haguessin recuperat els 500 morabatins i els dos mil sous. Així mateix, Arnau de Montoliu i la seva dona Blanca, probablement emparentats amb l'Oluja, i pel qual tenia diversos drets i honors, lliuraven els esmentats castells als frares, mentre durés la penyora. Poc temps després, el 14 de gener de 1197, els Templers obtenien dels esmentats Guillem de Timor, de la seva dona Ermesèn de Montlleó i dels seus fills Arnau i Dalmau, el penyorament dels castells i viles de Figuerola i Queralt, que tenien per l'Oluja ⁷³.

Probablement arran de llur lliurament, Gombau i Ermengarda, al mateix temps que ingressaven a la comunitat barberenca disposaven també dels seus béns al segle. Així, quant al primer aspecte, els trobem a Barberà el primer de gener de 1197, presents al lliurament també com a donada de l'orde de Titbörge, filla de Berenguer de Santa Coloma ⁷⁴. Al mes d'agost de l'any següent, trobem a Ermengarda presidint una subpreceptoria al Camp de Tarragona, el Raurell, que depenia de la Casa-mare de Barberà ⁷⁵. Un document de l'onze d'agost de 1198, redactat arran del lliurament de Berenguer Duran a la Mi-

71. A.H.D.B., Cartulari de Barberà, f. 42 r.

72. A.C.A., C., perg. 16 de Pere I.

73. A.C.A., C., perg. 18 de Pere I. Cnfr. Joaquim MIRET I SANS, *Les Cases*, obra cit., p. 158.

74. A.C.A., C., perg. 17 de Pere I.

75. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *El Rourell, una preceptoria del Temple*, obra cit., pp. 182-189.

licia del Temple del Raurell, titula a la dita dona «preceptrix» confirma també l'existència en aquesta casa «especial» de l'esmentada Titborga, i d'altres frares i fraresses. Quant al segon aspecte, trobem al mes de gener de 1197, pocs dies després de l'ingrés a l'orde, a Gombau i Ermengarda donant a Ponç de Montblanc la potestat i domini que tenien al castell de Malacara, situat al comtat de Berguedà, dins els termes del castell de Castellfollit, i que senyorejaen amb Pere de Cervera ⁷⁷.

Quan, però, els Templers es possessionaren de fet de Vallfogona? Si tal com hem dit, Gombau i Ermengarda entraren al convent templer, primer a Barberà, i després, almenys la dona, al Rourell, és molt versemblant que els Templers es fessin ben avit càrrec del lloc i castell de Vallfogona, que havien rebut dels dos donats. En tot cas hem de dir que Gombau d'Oluja ens desapareix de la documentació després del mes de gener de 1197, i el nom de l'antic senyor ja no és registrat en instruments posteriors ⁷⁸. Per altra banda, per aquest temps, probablement difunt ja Gombau, els Templers s'asseguraren el pagament dels deutes del noble. En efecte, un document del 2 de juny de 1201, registra la promesa feta davant el mestre Ramon de Gurb i dels frares Bernat de Claret i Arnau de Claramunt per Arnau de Montoliu —un dels avaladors del préstec dels frares a Gombau— i la seva dona Blanca de lliurar anualment el 29 de setembre 50 sous barcelonesos a la Milícia per raó de la part que els tocava del deute del dit Gombau ⁷⁹. A més, ens assabenta que hom pactà entre Arnau i l'altre avalador, Guillem de Timor, que a aquest li correspondria pagar quatre parts dels 500 morabatins i 200 sous deguts per Gombau, mentre que el primer li pertanyeria la cinquena, de la qual, en la data damunt esmentada, només li restava lliurar a l'orde cent morabatins i 137 sous i 8 diners. Probablement aquest reconeixement de deute per part d'Arnau implicava el trencament de les penyores fetes per Gombau als Templers en el moment de formalitzar el préstec i referent als castells i viles de Queralt, Santa Coloma, Savallà, Llorac i Les Oluges, i substituir-les per un deute.

A finals del segle, els Templers ampliaren el seu domini a Vallfogona amb motiu de la professió a l'orde de Guillem de Montargull,

76. *Ibidem*, p. 154.

77. Archivo Histórico Nacional de Madrid, Clero, carpeta 2.064, perg. 18.

78. Per exemple, podem citar, el document datat el 6 d'octubre de 1199 i que registra una venda a Vallfogona. En aquest instrument ja no signa Gombau d'Oluja (Cnfr. A.C.A., C., perg. 18 de Pere I).

79. A.C.A., perg. 114 de Pere I.

fill de Ferrer de Su i nebot de Berenguer de Su o de Montargull, també frare del Temple, i pertanyents ambdós a una de les primeres famílies benefactores de l'Orde a la contrada. Ferrer de Su, el pare de Guillem, posseïa a mitjans del segle XII el castell de Montargull i maridà el 1156 Ermesèn d'Oluja, filla de Berenguer d'Oluja i d'Ermengarda. Els joves esposos, rebien, el 27 de novembre, dels pares de la dona l'honor del Palau de Vallfogona, partida situada entre els termes de Vallfogona i Guimerà, i que afrontava amb els alous de Ferrer d'Oluja i de Pere Arnau de Tralla, i amb el riu que baixava de la vila i amb el Saniol. Els concedents donaven aquest honor retenint-se, però, de per vida la meitat de l'alou, que passaria íntegrament a la filla i gendre, després del traspàs de Berenguer. Ferrer, de la seva banda, feia donació a Ermesèn del seu castell de Montargull, i els esposos estipulaven de comú acord que, en cas de premorició de qualsevol dels dos sense descendència llegítima, podrien conservar de per llur vivent els honors que havien estat objecte de la donació⁸⁰. Ferrer havia de palesar al llarg dels anys, després d'uns inicials enfrontaments, la seva afecció pels Templers, com hem esbrinat més amunt, als quals concedí diversos honor i un mas a Montargull⁸¹. La simpatia vers l'orde, però, cristallitzà en el seu fill Guillem, el qual decidí ingressar en la religió. El desig del jove cavaller es materialitzà el 6 d'octubre de 1199, data en la qual era rebut a la Milícia del Temple pel mestre Arnau de Claramunt, pel preceptor de Barberà, fra Pere d'Aguda, i pels frares Pere de Marzà i Ramon Escuder⁸². Tal com esdevenia sovint, el postulant al entrar a l'orde, lliurava també alguns béns que venien a engrossar el patrimoni d'aquell. Així actuà també Guillem, car donava a l'orde l'honor erm i conreat que tenia al Palau de Vallfogona i unes cases dins la vila. El document que ho enregistra especifica que Guillem feia donació amb consentiment de la seva mare, del seu germà Pere de Montargull, del seu oncle Ponç d'Oluja, i dels fills d'aquest, Ponç, Guillem i Dalmau. Hem d'afegir que Guillem de Mont rebia el mateix dia que professava els esmentats honors de part de la seva mare Ermesèn. En efecte, un altre instrument redactat pel prevere Virgili recull la donació que Ermesèn, amb voluntat i per consell del seu germà Ponç d'Oluja, feia al seu fill Guillem, de l'honor de Palau, del qual n'indicava les fites, és a dir, llindava amb les vinyes dels Templers, amb el riuet Saniol i amb la riera que baixava de Vallfogona. Es tractava, doncs,

80. A.H.D.B., Cartulari de Barberà.

81. Vegeu més amunt, p. 4.

82. A.C.A., C., Perg. 70 de Pere I.

del mateix honor que havia rebut la dona, uns quaranta-tres anys abans, juntament amb el seu marit Ferrer de Su, amb motiu de llurs noces, i que els hi havia estat concedit pels seus pares Berenguer d'Oluja i Ermengarda. A més, especificava que les cases dins la vila estaven al costat de les de Bernat d'Altet. El fill recompensava a la seva mare amb 80 sous barcelonesos i renunciava a qualsevol altra cosa que li pogués pertànyer de l'herència del seu pare Ferrer⁸³. Els honors havien estat penyorats, de manera que quan Guillem els concedia als frares, aquests li lliuraven 230 sous per tal de treure la penyora⁸⁴.

Podem resumir, doncs, dient que a finals del segle XII, els Templers arran principalment de les donacions de les famílies dels Su i dels Oluja, havien reeixit a formar un domini territorial a l'Alta Vall del Riucorb; domini que es centrava en la possessió del lloc que dominava la vall, Vallfogona, i que s'estenia en unes ramificacions per la plataforma segarrenca de la petita comarca de Comalats: Segura, Conesa i La Sala, cap al migdia, Albió damunt la vall, al marge dret del Riucorb, i cap a orient, damunt de Santa Coloma, i una mica més separat, Montargull. Amb aquesta base territorial d'una certa unitat geogràfica, els Templers analitzarien la possibilitat de crear una nova comanda de l'orde, que vetllés amb més eficàcia aquest nucli llunyà del domini de la comanda de Barberà.

3. AMPLIACIÓ DEL PATRIMONI A LA CONTRADA

A inicis del segle XIII, i probablement en vistes a la creació d'una comanda que havia de tenir per centre el lloc de Vallfogona, els Templers desplegaron una política d'eixamplament del seu patrimoni pels llocs de la rodalia. Així, el setembre de l'any 1200, els frares obtenien dos masos més a Montargull; l'un, de Ramon de Guardiola, i l'altre d'Arnau de Colomer. Els concedents eren Bernat de Castellfolli i la seva dona Ermesèn, els quals, realitzaven la donació davant el preceptor de Barberà, fra Ramon de Llorenç, el sots-preceptor fra Pere Ferrer i fra Pere d'Oluja⁸⁵.

Els fares no descuraren el nucli central de Vallfogona, lloc on desenvoluparen una tasca de proselitisme encaminada a possibilitar la consecució d'un patrimoni concentrat capaç d'aglutinar les noves

83. A.C.A., O.M., Secc. 1.ª, Vallfogona, perg. 7.

84. A.C.A., C., perg. 70 de Pere I.

85. A.C.A., C., perg. 100 de Pere I.

donacions que hom podia fer a l'orde. Fruit d'aquesta acció degué ésser la donació personal de Berenguer Almoravid a la Milícia ⁸⁶. Berenguer Almoravid —al qual un document de l'època qualifica de «cavaller», *militis* ⁸⁷— era fill d'Almoravid i d'Ermesèn, esposos feudataris de Gombau d'Oluja, del qual havien rebut diversos honors a Vallfogona ⁸⁸. Degué integrar, per tant, el reduït grup de la classe dirigent del lloc. El pare de Berenguer havia estat un home profundament religiós havent-se lliurat testamentàriament a Poblet per tal d'ésser-hi inhumat ⁸⁹. Potser uns sentiments semblants adornaven a Berenguer, sentiments que els templers saberen guiar en profit del seu orde, car el 13 d'abril de 1202 aconseguen que el cavaller es lliurés com a donat al Temple ⁹⁰. En tal data, Berenguer prometia al comandador de Barberà, fra Bernat de Claret, a fra Ramon de Montblanc i als altres presents a l'acte, que lliurava el seu cos i la seva ànima a l'orde del Temple i que s'obligava a no ingressar a cap altra religió ni convent sinó a la Casa de Barberà; a més, es comprometia a donar cada any, el dia quinze d'agost, una mitgera de blat a l'orde, i, al jorn del seu traspàs, cent morabatins d'or que els frares haurien de percebre dels honors que el donat posseïa al terme de Vallfogona i que els frares retindrien fins al total pagament de la dita quantitat de diners. Els representants de l'orde acceptaren, en nom del gran Mestre, a Berenguer com a donat i confrare i s'obligaren a estimar-lo i a defensar els seus béns com si fossin els propis de l'orde.

El lliurament de Berenguer a la religió el posava de fet en una certa dependència jurídica de l'orde. Això és palès quan el 10 de juliol de 1209 el cavaller, juntament amb la seva muller Ramona empenyoraven a Guillem Granell, home del Temple, la dominicatura que tenien a Vallfogona, i que consistia en terra campa i vinyes, a part d'altres drets, per espai de dos anys comptadors a partir de la festa de sant Miquel de setembre, i pel preu de set-cents sous barcelonesos; en aquesta ocasió, l'empenyorador assenyalava que realitzava l'acte jurídic amb el consentiment de fra Bernat de Claret, preceptor de Barberà ⁹¹.

86. A.C.A., C., perg. 130 de Pere I.

87. Archivo Histórico Nacional de Madrid, Clero, carp. 2003, perg. 7.

88. El 24 de juny de 1171 Gombau i la seva dona Ermengarda concedien a Almoravid i a Ermesèn una quinta part del delme de Vallfogona, una casa, un molí i un mas, amb la condició que l'esmentat cavaller fos home de Gombau (Cnfr. A.C.A., C., perg. 109 d'Alfons I).

89. A.C.A., C., perg. 323 d'Alfons I.

90. A.C.A., C., perg. 130 de Pere I.

91. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Vallfogona, perg. 6.

Al cap de tres anys, el 3 de gener de 1212, els frares aconseguien guanyar la generositat del capellà de Vallfogona, Bernat, el qual donava a l'orde, en mans del preceptor de Barberà, fra Bernat de Claret, i del preceptor de Vallfogona, fra Guillem de Grada, els drets que tenia en un ferraginar situat davant la vila, i que afrontava amb l'hort d'una neboda del capellà, amb els ferraginars de l'església, amb un altre ferraginar que havia estat d'un tal Pere Arnau i amb una terra dels frares que havia pertanyut a Pere Mazana —l'escrivà que redactava el document—. El benefactor es retenia només un estatge, que tindria a ses voluntats, sense prestació de cap cens, salvat, però, el domini que hi tenia l'orde ⁹².

Aquest document de lliurament de Berenguer Almoravid a l'orde té una importància cabdal per a la història de la comanda de Vallfogona perquè hi és registrat per primera vegada un comanador específic d'aquesta casa. Això ens fa pensar que degué ésser en aquests anys quan l'orde hi organitzà una comanda. Sobre aquest aspecte en parlarem més endavant quan tractarem de l'organització i administració de la casa.

L'ampliació del patrimoni templer a la vall alta del Riucorb topà amb algunes dificultats, sorgides per raó de les reivindicacions d'alguns senyors que posseïen diversos drets a la contrada. Un dels més importants fou Pere de Vallvert, fill de Bernat de Fiol, un dels primers benefactors de l'orde de l'Hospital a la comarca ⁹³. Pere de Vallvert posseïa entre altres honors, que no cal especificar ara, drets als llocs al voltants de la comanda de Vallfogona. Ens ho palesa el fet que el 3 de juny de 1211 cedís a la seva germana Berenguera, amb motiu de contraure matrimoni amb Berenguer de Llorac, i en el cas de morir sense fills legítims, tots els honors que Pere tindria el dia del seu traspàs, llevat de cinc-cents sous barcelonesos que es retenia a Albió, i la meitat de Vallvert, que s'ho reservava a lliure disposició seva ⁹⁴.

Pere reivindicava per aquests anys drets damunt la Torre d'Albió, i, concretament, la seva possessió als Templers, que com hem vist aquests la tenien arran de la donació de Carbonell i Vilagrassa, feta l'onze d'abril de 1193 ⁹⁵. Aquestes reivindicacions havien enfrontat a Pere i la casa de Barberà, i ambdues parts, havent esgotat les possibilitats d'enteniment i transacció, optaren per presentar llurs querelles

92. A.C.A., C., perg. 414 de Pere I.

93. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Barberà, perg. 153.

94. A.C.A., C., perg. 394 de Pere I.

95. Vegeu més amunt, pp. 16-17.

a judici de l'arquebisbe de Tarragona, Ramon de Rocabertí. Defensaren els drets de Pere el seu advocat Bernat Calvó, i els dels frares els advocats Pere de Toló i Guillem Bonet. La causa fou celebrada a la ciutat de Tarragona, dins el castell de l'arquebisbe, el dia de sant Nicolau de l'any 1211, i davant dels amics i valedors de les dues parts litigants: per la part de Pere hi assistiren els cavallers Arnau de Ses Piles «senior», Berenguer de Vella, Pere i Ponç de Timor, i a més, Folc de Barberà, el nebot d'aquest, Bernat, Pere d'Olivella, Pere de Lleida i Bernat, escuder i reposter del prelat tarragoní. L'arquebisbe, després d'haver escoltat els clams de Pere i dels frares, i amb consell dels seus assessors Bertran de Pallars, prior d'Escornalbou, i Pere de Tortosa, jutjà que havien d'ésser els templers els posseïdors de la Torre d'Albió car hi tenien major dret, i així ho declarava davant els representants de l'orde, fra Bernat de Claret, preceptor de Barberà, fra Pere Ferrer, sots-preceptor, i fra Pere d'Oluja, preceptor de la Casa de Granyena ⁹⁶.

Pere de Vallvert, el 5 de juny de 1212, atorgava el seu testament redactat per un tal fra Pere, en el qual testament nomenava marmessors Arnau de Timor i Guillem d'Aguiló ⁹⁷. Entre les deixes pietoses, cal subratllar que cedia els cinc-cents sous, que s'havia retingut a Albió el 3 de juny de 1211 ⁹⁸, al monestir de Poblet, en el cementiri del qual volia ésser inhumat. Instituia hereu el fruit del ventre de la seva dona Ermesèn, en cas d'arribar a bon fi, al qual possible fill deixava Albió, Vallvert i Fiol, i els drets que tenia a Aguiló i a Colomers. Aquest possible fill hauria de restar també fins a l'edat del seny, sota la guarda i custòdia dels marmessors. En cas de morir, però, sense descendència llegítima, deixava a les seves germanes Berenguera, el castell d'Albió i la meitat de Vallvert, i Elisenda, l'altra meitat de Vallvert i els drets d'Aguiló i Colomers; i el castell de Fillol a la seva neboda Arsen. Establia, a més, que en cas que les seves germanes morissin sense descendència, els béns d'aquestes passessin a la seva neboda, la filla de Berenguer de Todola. En cas, per últim, de mort de tots els esmentats beneficiaris, tots els drets els assignava a la seva dona Ermesèn.

96. A.C.A., C., perg. 415 de Pere I.

97. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Arm. 28, perg. 9.

98. Vegeu més amunt, p. 23.

4. BERENGUERA DE LLORAC, «DONADA» DEL TEMPLE

Hem dit més amunt que Berenguera de Llorac havia estat una important beneficiària del testament del seu germà Pere de Vallvert. Ara, ens volem centrar en les relacions que aquesta senyora mantingué amb els frares del Temple. De fet, segons les nostres dades, aquests vincles s'iniciaren l'any 1237, arran del lliurament de Berenguera com a «donada» de l'orde. El 27 de desembre de l'esmentat any, Berenguera es donava solemnement al Temple i especialment a la Casa de Barberà, en mans del mestre de Provença i Hispània, fra Hug de Montlaur, del preceptor del dit convent, fra Ponç d'Oltrera, del capellà, fra Balaguer, i de fra Jaume⁹⁹. Al mateix temps, Berenguera feia donació perpètua als frares i casa de la Conca, del castell i vila d'Albió, amb els cavallers i habitants, honors, possessions, censos, usatges, molins i tots els drets, sense cap reteniment, tot traspassant el seu domini eminent als frares de Barberà a fi que disposessin a llurs llibertats de l'esmentat lloc. Berenguera manava, en conseqüència, que tots els cavallers i habitants del lloc responguessin en el futur davant el preceptor i el convent de Barberà, dels quals haurien d'ésser homes naturals, fidels i vassalls. A més, Berenguera revocava qualsevol donació que hagués fet o pogués fer en el futur, referent a Albió, de manera que no tingués cap valor legal. Signaven, a part de Berenguera, la donació-lliurament la seva germana Elisenda de Llorac, Estrada de Rubió, Bernat d'Oluja i el capellà d'Albió Bernat des Vall.

La donació d'Albió feta a l'orde per Berenguera de Llorac, fou motiu de discòrdies amb els parents d'aquesta dona que reivindicaven la possessió. Potser, darrera de l'esmentada concessió, hom hi podria sospitar les desavenences i l'intent d'una solució dràstica per part de Berenguera, concedint a l'orde l'objecte motiu de la discòrdia, per tal que fossin els frares els que s'haguessin d'enfrontar amb els seus parents. De fet, al cap de pocs dies de l'esmentada donació, els templers forçaren la possibilitat d'arribar a un acord amb els parents de Berenguera en aconseguir el 29 de gener de 1238 d'acceptar una sentència judicial que possés fi a la qüestió¹⁰⁰. En tal data, el comanador de Barberà, fra Ponç d'Oltrera, amb consell de fra Bernat de Fillac, del cambrer fra Mercader i del capellà fra Balaguer, i amb el consentiment exprés de Berenguera de Llorac, «donada» de l'orde, d'una

99. A.C.A., C., perg. 713 de Jaume I.

100. A.C.A., C., perg. 716 de Jaume I.

banda, i Guillem de Llorac, en nom propi i dels seus fills Pere i Guillem, d'altra banda, es comprometien sota la pena de dues-centes monedes d'or, que lliuraven com a penyora, a l'arbitratge i sentència de Guillem Vidal i Pere Torner sobre els drets que pertanyien a cadascuna de les dues parts al castell d'Albió. L'acord, que fou signat a Montblanc, i redactat per Bernat Marçal, diaca i notari de la vila per Guillem de Tèrmens, fixava, a més, que la part que es negués a acceptar l'arbitratge lliuraria a l'altra la penyora, i que la causa fos duta a sentència definitiva per Pere Torner, sense Guillem Vidal, el qual, però, se n'hauria d'encarregar en cas d'impossibilitat del primer.

L'onze de febrer del dit any, els àrbits sentenciaren en favor del Comanador de Barberà i de Berenguera, «donada» de l'orde; la sentència arbitral, escrita per Ramon de Taradell, assabenta d'altres detalls que no havien estat registrats a la documentació anterior. Hom assenyala que la part de Guillem havia iniciat la causa; que el castell d'Albió havia estat donat per dit cavaller a Pere de Vallvert amb motiu de les núpcies de l'últim, i que havien passat a la seva germana Berenguera, aquesta l'havia venut als Templers pel preu de 370 sous quaternals, essent sobre tot amb motiu d'aquesta venda que els jutges sentenciaren en favor del frares i de Berenguera ¹⁰¹.

La solució d'aquest conflicte amb els parents deixà les mans lliures a Berenguera per tal de disposar a ses voluntats dels béns que posseïa al segle. S'ocupà, en primer lloc, de fer acomplir les disposicions testamentàries del seu germà Pere de Vallvert, del qual, tal com hem dit, li havia pervingut Albió. Al mateix temps, la dona es preocupà de mantenir el bon enteniment amb la seva germana Elisenda, que havia signat l'acte de donació d'Albió als Templers. Coseqüentment, el 9 de març de 1238, Berenguera realitzava una concòrdia amb Elisenda i el seu marit, Pere Selva, als quals donava tots els drets que tenia al castell i vila de Vallvert, amb la condició que lliuressin al monestir de Poblet 500 sous que els seu germà Pere havia deixat en testament al cenobi ¹⁰².

Poc temps després, la «donada» liquidava tots els drets i honors que tenia al segle, en atorgar testament el 29 d'abril de 1238 ¹⁰³. Nomenava marmessors el cavaller Arnau de Calaf, Bernat de Cabestany, el capellà d'Albió Bernat Dezvall, i Pere Formad. Ratificava el seu lliurament de cos i ànima a l'orde, representat pel mestre de Provença

101. A.C.A., O.M., Secció 3.ª, Speculum, n.º 48, f. 66 r.

102. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Barberà, perg. 2.

103. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Barberà, perg. 3.

i Hispània, fra Hug de Montlaur, pel preceptor de Barberà, fra Ponç d'Oltrera, pel capellà fra Balaguer i per fra Jaume; i confirmava la donació del castell d'Albió, amb els seus cavallers, habitants i drets, segons constava a l'instrument fet ja anteriorment; tot això era donat per la seva ànima i per les ànimes del seu germà Pere i del seu marit Bernat de Llorac, ambdós difunts. Deixava a més, a Sant Gil d'Albió, tots els dijous, dia i nit, el molí mitjà d'Albió, del qual, per altra banda, en deixava sis sous censals anualment a la seva neboda Geraldina de Sa Cirera, monja de la Bovera, de per vida d'aquesta. A la seva dida, Berenguera Zavall, li feia cessió de 300 sous barcelonesos, a percebre dels drets que tenia al castell de Rocafort, del qual s'haurien de treure 60 sous que devia a Guillem Riber. Deixava tots els altres béns a l'orde del Temple i al preceptor de Barberà, fra Ponç d'Oltrera.

El domini dels Templers damunt d'Albió apareix ja ben palés quan a finals de l'esmentat any, el dia 16 de desembre, en una venda de tres mitgeres anones feta per Pere d'Albió i la seva dona Ermesèn en favor de Domènec de Mesó Sonter, hom hi troba, a més de la confirmació de Berenguera, que signava per manament del comanador de Barberà, la d'aquest, fra Ponç d'Oltrera i la del preceptor de Vallfogona, fra Jaume Folc ¹⁰⁴.

Hem d'assenyalar també que els frares, probablement degut a les pressions de Berenguera, maldaren en garantir les accions realitzades per la dita dona abans del seu lliurament com a donada de l'orde. Així, el 22 de febrer de 1239, un instrument fet pel notari de Montblanc, Bernat Marçal, recull la promesa de Guillem de Llorac i dels seus a fra Pons d'Oltrera, comanador de Barberà, i a Berenguera de Llorac i a tot el convent de la casa, de servir l'obligació de dos cents sous que Bernat de Llorac, espós de la dita dona, i aquesta, havien assumit respecte de Berenguer de Torre i la seva dona Berenguera sobre el castell de Rocafort. I a més, s'obligava a dur la causa i a firmar el dret en el cas que el dit Torre i la seva dona revindiquessin alguna cosa sobre dita obligació i castell, de manera que assumirien totes les despeses. També, per tal de donar més garanties, posava com a avalador el cavaller Bernat de Piles, el qual solidàriament acceptava les obligacions derivades de la promesa de Guillem de Llorac ¹⁰⁵.

Quant a Albió, la concessió feta a l'orde per Berenguera de Llorac, no implicà la total propietat del lloc, car diverses persones hi mante-

104. A.C.A., C., perg. 742 de Jaume I.

105. A.C.A., C., perg. 749 de Jaume I.

nien alguns drets que impedièn als frares d'aconseguir el domini absolut. Amb tot, els Templers ben aviat desenvoluparen una política d'integració dominical encaminada a la recuperació dels drets alienats: sembla que el lloc havia estat penyorat per noranta morabatins alfonsins, car trobem el 9 de desembre de 1239, un tal Arnau de Sala, de Tàrrrega, reconèixer a fra Jacme, Preceptor de Vallfogona, haver rebut d'aquest noranta morabatins per rao «del deute d'Albió» ¹⁰⁶. Per altra part, també el monestir de Vallbona havia adquirit drets damunt d'Albió: cal assenyalar, al respecte, que el 1192 les monges havien comprat unes cases a la vila a un tal Joan de Torre ¹⁰⁷. A més, Ermessén d'Albió, monja del monestir, havia fet donació de diversos drets en ingressar al convent vallbonenc ¹⁰⁸. No sabem si les cistercenques, a part d'aquests drets esmentats, havien ampliat amb els anys llur domini; en tot cas però, això suposava una ingerència de Vallbona en l'espai dominical de l'orde templera, espai que també intentà recuperar el Temple. Probablement les accions dels frares encaminades a assolir el domini absolut damunt d'Albió toparen amb els interessos que les monges hi tenien, i, per tant, menaren a l'enfrontament entre Templers i Cistercenques. No havent solució amigable, les seves disputes foren portades a sentència del tribunal arxidiocesà. Els Templers no donaren la cara frontalment sino que utilitzaren a Berenguera de Llorac per tal de que fos aquesta dona qui reivindicués els seus drets a Albió, drets que eren així mateix de l'Orde. En aquest sentit, el 16 de març de 1240, Berenguera, d'acord amb fra Ponç d'Oltra, comanador de Barberà, i de fra Jacme, comanador de Vallfogona, nomenava Berenguer de Milà procurador en la causa que es vertia entre ella i l'abadessa i convent de Vallbona i que era sota l'examen d'Arnau de Vallfort, tressorer, Berenguer de Rubió, hospitaler, i Gerald de Selma, canonge, de l'església de Tarragona. La procuració era feta a Tarragona pel notari tarragoní Ramon de Vilanova i en presència dels esmentats dos comanadors ¹⁰⁹. Desconeixem els termes de l'esmentada sentència, per bé que cal suposar que el jutges donaren la raó al monestir de Vallbona. Potser aquest fet obligà als Templers a canviar d'estratègia i cercar mitjançant compra la recuperació d'aquells drets que judicialment no havien pogut aconseguir. Així, deu anys després, els trobem

106. A.C.A., C., perg. 780 de Jaume I.

107. Vegeu més amunt, p. 17.

108. Així es desprèn de la venda feta dels drets que Vallbona tenia a Albió als Templers, venda feta el 4 d'octubre de 1250. Vegeu més avall, p. 28.

109. A.C.A., C., perg. 791 de Jaume I.

comprant els drets de Vallbona a Albió. En efecte, el 4 d'octubre de 1250, l'abadessa Eliarda d'Anglesola juntament amb la priora Elvira, la sots-priora Arnalda d'Altarriba, la cantora Berenguera de Santa, la sots-cantora Beatriu de Banyeres, la sagristana Lluciana de Centelles, la cellera Sibilla d'Altarriba, l'obraira Ramona de Timor, la pitancera Guillelma de Sentmenat, la portera Berenguera de Balaguer, l'hospitalera Anglesa de Bellvis, l'infermera Avinet, i les monges Guillelma, comtessa de Pallars, Ermesenda de Fontanes i Eliscen de Timor, en nom seu i de tot el convent de Vallbona venien a la Casa del Temple de Barberà, representada pel comanador fra Guillem d'Ager, pel cambrer fra Jacme, per fra Guillem de Guimerà, cavaller, per fra Guillem de Figuerola, cavaller, per fra Balaguer, capellà de la Casa, i per fra Bernat de Castellfollit, tots els drets que les monges tenien i rebien a la vila d'Albió i els seus termes ¹¹⁰. Aquests drets es centraven en vuit mitgeres i una quartera de blat a mesura de Cervera, cinc gallines i mitja, tres fogaces i mitja, i tres mitjos quaters de vi i la meitat de mig quarter; tots aquests censos eren anuals. A més, les monges alienaven tot qualsevol dret i domini que tenien o podien tenir a Albió. El preu era fixat en sis-cents cinquanta sous barcelonesos doblencs, que Vallbona reconeixia haver rebut dels Templers per raó de la venda, assumint la responsabilitat de qualsevol acció judicial que pogués derivar de l'esmentada alienació.

Dins d'aquesta política de reintegració del domini damunt d'Albió per part dels Templers, hem d'assenyalar altres fites que palesen l'interès dels frares en dur a terme aquests tipus d'accions. Així, el 24 d'octubre de 1246 els trobem adquirint els drets que Bernat de Sallent i la seva dona Maria tenien sobre diversos molins d'Albió ¹¹¹. En efecte, en l'esmentada data, els dits esposos, en un instrument redactat per Pere Bru de Castellfollit per manament de Bernat de Vall, capellà d'Albió, venien a fra Ramon de Villalba, preceptor de la Casa de Barberà, a fra Berenguer de Castellfollit, preceptor de Vallfogona, i als frares del Temple, els drets que posseïen en els molins situats al terme d'Albió, i que els hi havien pervingut per herència dels seus pares i també per raó de la compra que havien fet a Pere Sormat i a la seva muller. El preu hom l'havia fixat en cinquanta sous barcelonesos de moneda doblença d'argent, que els venedors reconeixien haver rebut dels frares.

110. A.C.A., C., perg. 1216 de Jaume I.

111. A.C.A., C., perg. 969 de Jaume I.

Dos anys després, els Templers aconseguien recuperar també una quinta part del delme d'Albió, que havia estat alienada probablement amb anterioritat a la possessió del lloc per part dels frares. Així, el 7 de maig de 1248, Berenguera, filla del difunt Bernat Falcó, i el seu marit Bernat de Sarreal, venien a fra Bernat de Palomer, comanador de Barberà, a fra Jacme, camarer, a fra Guillem de Guimerà, a fra Guillem de Figuerola, al capellà de la Casa fra Balaguer, a fra Bernat de Fillac i a fra Bernat de Castellfollit, l'esmentada quinta part del delme de la vila i terme d'Albió, que hom percebia sobre el pa i vi, carn, formatge, llana, lli i cànem, i de totes les altres coses delmables, pel preu de vuit-cents sous barcelonesos de moneda doblença ¹¹². I en la mateixa data, la dita dona, amb consentiment del seu marit, venia també als esmentats frares, pel preu de 150 sous barcelonesos de moneda doblença, la quinta part del delme que per igual motius rebia al terme i vila de Torre d'Albió ¹¹³.

De fet, però, sembla que la compra que els Templers feren dels drets que Vallbona tenia a Albió representà el domini total dels frares damunt el lloc. En aquest sentit hom hi podria vincular l'acord realitzat un dia després de l'esmentada compra amb el castlà d'Albió, Berenguer de Calaf. En efecte, el 25 d'octubre de 1250, un instrument redactat pel notari de Barberà, Bernat de Besora, recull la definició que el dit cavaller feia al comanador de Barberà, fra Guillem d'Ager, referent a totes les peticions i demandes que feia contra el comanador per raó del castell i rèdits d'Albió, que podien haver-li pertanyut mentre el dit castell havia estat tingut directament per l'Orde ¹¹⁴. Així mateix, Berenguer de Calaf feia homenatge al comanador per raó del castell d'Albió i li prometia ésser home fidel i vassall per raó del dit lloc. De la seva banda, fra Guillem d'Ager rebia al castlà com a home obligat a l'homenatge i el posava en possessió del dit castell que l'hauria de tenir per l'orde del Temple. A l'acte d'infeudació hi assistiren, a part del frare i el castlà Ramon de Mirambell, Pere de Pomar, Guillem de Bellpuig i Ramon de Palancon.

112. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Vallfogona, perg. 14.

113. A.C.A., O.M., Secció 3.ª, n.º 48, Speculum, f. 45 r.

114. A.C.A., C., perg. 217 de Jaume I.

5. MARTÍ DE GRANYENA I DOMÈNEC DE VALLFOGONA,
«DONATS» DEL TEMPLE

L'actitud de Berenguera de Llorac de lliurar-se com a «donada» al Temple no fou singular entre la gent de la contrada. Hem assenyalat que ja bastants anys abans, idèntica determinació havien prèls senyors de Vallfogona, en Gombau d'Oluja i la seva dona Ermen-garda¹¹⁵. A tots aquests casos de «donats», n'hem d'afegir altres dos, esdevinguts a finals de la primera meitat del segle XIII: es tracta de Martí de Granyena i de Domènec de Vallfogona.

Martí de Granyena era un home ja de temps vinculat a l'orde, car havia estat escuder de fra Rimbau de Caron, vicestre en les parts cismarines. Martí, probablement degut a la seva edat ja avançada o perquè hagués quedat impossibilitat per a exercir eficientment el seu comés, o perquè simplement havia demanat el cessament en el seu ofici, decidí retirar-se de la vida, sovint moguda, que implicava l'ésser escuder del vicestre, amb els desavantatges de continuats desplaçaments. És versemblant que el lloc d'origen de Martí, fos a aquesta contrada, Granyena o algun dels pobles d'aquest indret, on sovinteja en aquests anys el seu cognom¹¹⁶.

El vicestre, però, volgué recompensar els serveis que el seu bon i fidel escuder li havia proporcionat. Per això, degué suplicar als rectors catalans que concedissin un «modus vivendi» al seu ex-escuder. Probablement, el mes de juny de 1246, es celebrà capítol provincial dels templers, al qual assistí fra Rimbau de Caron, circumstància que degué aprofitar per tal d'afavorir al seu criat. En efecte, d'aquesta data, conservem un document escrit pel notari Ramon d'Oliola, en el qual instrument fra Guillem de Cardona, aleshores mestre d'Aragó i Catalunya, amb consell de l'esmentat vicestre i dels altres preceptors i comanadors presents¹¹⁷, concedia perpètuament a Martí, en reconeixement dels serveis que havia fet a Rimbau de Caron, menjar i vestit a la Casa de Barberà, tant estant sa com malalt, amb les mateixes condicions que l'orde acostumava a fer amb els donats de les Cases d'Aragó i Catalunya; a més hom li concedia que pogués habitar,

115. Vegeu més amunt, pp. 6-9 i 18-21.

116. Sobre la Comanda de Granyena, vegeu A. J. FOREY, *The Templars in the «Corona de Aragon»*, obra cit., ps. 63, 89, 91, 268.

117. Entre els assistents, cal esmentar fra Guillem d'Anglesola, comanador de Gardeny; Guillem de Tord, comanador de Barberà; Ponç d'Oltrera, comanador de Tortosa; Guillem d'Altarriba, comanador de Cantavella, i els comanadors de València i de Masdéu.

a sa propia voluntat, a les cases de Vallfogona o Barberà. Els frares li concedien també perpètuament la batllia de la vila de Vallfogona, amb tots els drets que hi percibia el batlle ¹¹⁸.

Martí, de la seva banda, es lliurava per donat del Temple, prometent estimar, defensar, guardar i salvar els béns de l'Orde. I assumia les obligacions típiques dels donats: és a dir, deixar-se per enterrar, en cas de morir al segle, a un cementiri de l'orde; prendre, en cas de voler ingressar en religió, els hàbits del Temple, prometent no canviar aquesta voluntat sense la llicència del mestre i dels frares. A més, donava, en el dia del seu òbit, la meitat dels seus béns, tant mobles com immobles, a la casa de Barberà. Per últim, els Templers prometien acceptar a Martí com a religiós, quan ho decidís, i sempre, però, que s'hagués alliberat de les coses del segle.

Aquestes dades són les úniques que tenim de Martí. Desconeixem si dugué a terme la seva funció de batlle de Vallfogona. Només podem afirmar que en un document del 17 de gener de 1249, en el qual signen, a part del comanador de Gardeny, quinze frares de Barberà i Vallfogona, i també la donada Berenguera de Llorac, és a dir un total de setze persones que vindrien a representar gairebé la comunitat completa d'ambdues cases, no ens hi apareix el dit Martí de Granyena ¹¹⁹.

El segon «donat» que ens ocupa, tal com hem dit, és Domènec de Vallfogona, del qual desconeixem l'instrument del seu lliurament a l'orde. Probablement, degué realitzar-se abans del mes de desembre de 1239, car el dia 9 d'aquest mes, signava com a «batlle-donat de la Milícia», en una època que Bernat de Sala, habitant de Tàrraga, feia al preceptor de Vallfogona, fra Jacme ¹²⁰.

La seva personalitat, però, la tenim centrada en la creació d'una llàntia votiva a la capella de Sant Salvador de la Casa del Temple de Barberà i una altra a l'església de Santa Maria de Vallfogona. En efecte, Domènec el 17 de gener de 1249, davant la comunitat barberenca, per remei de la seva ànima i també per la de fra Pere de Perregaç, que havia estat comanador de Barberà ¹²¹, instituïa una llàntia a dita església, perquè cremés perpètuament, tant de dia com de nit ¹²². Dotava la llàntia per al seu manteniment amb tres mitgeres anuals i anones, és a dir, una de blat, una d'ordi, i l'altra de civada, les quals

118. A.C.A., C., perg. 1013 de Jaume I.

119. A.C.A., C., perg. 1143 de Jaume I.

120. A.C.A., C., perg. 780 de Jaume I.

121. Havia regit la comanda desde juny de 1220 fins a juny de 1233 (Cnfr. A. J. FOREY, *The Templars*, obra cit., p. 425).

122. A.C.A., C., perg. 1143 de Jaume I.

mitgeres rebia dit Domènec en el mas de Bernat Pere Ponç, situat al terme d'Albió. El donat especificava que cada mitgera comprenia catorze punyerons, i que els havia de rebre el capellà de la casa de Barberà, fra Balaguer. Signaven l'acte, a part del concedent, el comanador de Barberà, fra Bernat de Palomar, fra Guillem de Tord, comanador de Gardeny, fra Guillem de Banyeres, preceptor de Vallfogona, fra Balaguer, el capellà de Barberà, dotze frares i la donada Berenguera de Llorac, que deurién representar la totalitat dels membres de l'orde que integraven la comunitat del convent de Barberà. La llàntia fou comprada per Domènec a Bernat de Sarra¹²³.

Tres anys més tard, trobem novament a Domènec ampliant la dotació de la fundació que havia fet a l'església del convent de Barberà, car el 22 de febrer de 1252, amb consentiment del comanador de la dita Casa, fra Guillem de Prats i de tota la comunitat afegia a les tres mitgeres anones, les dues parts que havia comprat als Templers al molí de la Torre d'Albió, i a més una quinta part del delme de l'esmentat molí¹²⁴.

A part de la llàntia de l'església de Sant Salvador de la Casa del Temple de Barberà, Domènec en va establir una altra a l'església de Santa Maria de Vallfogona. Aquesta segona la dotaren, però, els mateixos Templers. En efecte, set dies després, de l'ampliació de les rendes que havien de mantenir la llàntia de Barberà, trobem el preceptor d'aquesta casa, fra Guillem de Prats, i el cambrer fra Jacme, juntament amb el preceptor de Vallfogona fra Guillem de Banyeres, establint a Barberà de Rocallaura i a la seva dona Guillelma, habitants d'Albió, en els drets que els Templers, com a senyors de Vallfogona, tenien en els molins d'Albió, consistents en una mitat i un terç de l'altra meitat; i una sisena part al molí sobirà i una quinta al molí jussà. Els concessionaris, per l'establiment, s'obligaven a fer cremar una llàntia a l'església de Santa Maria de Vallfogona per l'ànima de Domènec de Vallfogona. Els frares, es reservaven, el dret de fadiga de deu dies en cas que els esmentats esposos volguessin alienar els seus drets, a part naturalment del domini¹²⁵.

Pocs anys després, el 10 de març de 1255, el mestre d'Aragó i Catalunya, fra Hug de Jony, amb consell dels dignataris de l'orde —fra Guillem de Cardona, preceptor de Miravet, fra Guillem de Montgri, comanador de Tortosa, fra Gauter de Lez, comanador de

125. A.C.A., C., perg. 1248 de Jaume I.

124. A.C.A., C., perg. 1282 de Jaume I.

123. A.C.A., C., perg. 1282 de Jaume I.

Villel, fra Guillem de Prats, comanador de Xivert i de fra Sanç de Tena, comanador d'Ambell— confirmava i acceptava en nom de la religió les esmentades dues llànties que Domènec havia fundat a les esglésies de Barberà i Vallfogona i així mateix es comprometia a respectar la donació i a no alienar-la mai ¹²⁶.

6. ACTIVITATS DELS TEMPLERS A VALLFOGONA

Les fonts documentals arribades fins a nosaltres referents a l'orde del Temple a Catalunya, pel fet d'atànyer principalment a la formació del domini territorial i als drets que els frares-cavallers tenien en els diversos llocs i castells del territori, no ens permeten de conèixer aquells aspectes de la vida diària de la gent que vivien sota el seu domini. Escadusserament, però, hom troba algún document que trenca la rigidesa d'aquest tipus de fonts, presentant-nos una cara mes viva de la societat que nosaltres intentem refer.

És evident que els frares continuaren la política de promoció econòmica al lloc de Vallfogona, promoció dels habitants perquè tot plegat això incidia positivament en els seus ingressos. Així, el 17 d'abril de 1256 trobem el preceptor i altres frares de Barberà concedint a deu famílies de Vallfogona permís per a construir pallises i fer eres contigues, al costat del poble per tal de facilitar una major elaboració dels cereals. La concessió a les esmentades deu famílies era baix un cens anual de deu mitgeres d'ordi, a mesura de Cervera, i a pagar a l'orde el 15 d'agost. A més també, els concessionaris lliuraven als frares per entrada 135 sous barcelonesos. Només, apart del que hem dit, restaven amb l'obligació de fer 10 dies de fadiga al Temple, en cas de voler alinear la pallissa o l'era ¹²⁷.

6.1. *Novella de Vallfogona, d'adúltera a «donada»*

La documentació conservada sobre la comanda de Vallfogona durant el període en què va pertànyer als Templers registra el cas d'una dona eixelebrada, Novella, de la qual han restat alguns trets que afaïçonen la seva especial personalitat. La dita dona apareix per

126. A.C.A., C., perg. 1410 de Jaume I.

127. A.C.A., C., perg. 1446 de Jaume I.

primera vegada als documents el mes de gener de 1259 ¹²⁸. Estava casada amb Bartomeu Guilabert, al qual fou infidel. Sense conèixer els motius que menaren a l'adulteri de Novella, podem afirmar que aquest delictes agreujà les relacions entre marit i muller. Probablement, però, el rector de Vallfogona, Domènec de Montanyana, i potser també el comanador de Barberà fra Guillem d'Anglesola intervingueren per tal d'apaivagar l'animositat del marit ultratjat i cercar de nou la concòrdia per al matrimoni. La dona, abans de tornar a la convivència conjugal, volgué garanties, car temia que amb la reconciliació Bartomeu aprofités per maltractar-la ja que públicament, i davant dels seus amics, havia llançat amenaces i comminacions contra la seva dona. Per tal de solucionar l'avinença, el degà de Montblanc, acompanyat del seu assessor eclesiàstic cridaren a llur presència l'esmentat Bartomeu i li feren jurar davant el comanador de Barberà que respectaria a la seva muller sota pena de 150 morabatins, d'ésser declarat perjur i de la pèrdua dels seus béns.

Al cap de dos anys, concretament el 16 d'agost de 1261, Novella ens sorprén amb la seva actitud religiosa, car es lliura com a «donada» del Temple ¹²⁹. En efecte, en aquesta data, Novella, per remei de la seva ànima i per les dels seus pares, i davant del comanador de Barberà fra Guillem d'Anglesola, feia donació a l'orde d'un ferraginal, situat al terme de Vallfogona, al costat de l'honor de Gil Suigeriu, i d'una sort dita de Santa Maria, situada al costat de la terra d'un tal Arnau de Travis; Novella es retenia, però, de per vida la meitat dels fruits que poguessin sortir dels esmentats honors. Al mateix temps, la dona elegia sepultura a la capella de Sant Salvador, dins la casa de Barberà. El comanador, amb el consentiment de fra Bernat de Pujalt, del cambrer fra Bernat de Portell i dels altres frares de la comanda, rebia la dita dona en les oracions de l'orde, tot promentent-li els privilegis del Temple envers els seus donats.

Ni les gestions dutes a terme pel rector de Vallfogona ni el lliurament de Novella com a donada del Temple degueren solucionar els problemes vitals d'aquesta dona. Probablement, la reconciliació del matrimoni havia tornat a fracasar ja que a finals de 1261 trobem a Novella que concerta una mena de contracte d'amistançament, realitzat sota l'autoritat fedatària del notari de Barberà Guillem d'Arters ¹³⁰.

128. A.C.A., C., perg. 1555 de Jaume I.

129. A.C.A., O.M., Secció 1.ª, Arm. 18, perg. 8.

130. A.C.A., C., perg. 1681 de Jaume I.

Per aquest contracte, Deudat Sutor, de Barberà ¹³¹, prometia menjar, beure i vestir pel termini d'un any a la dita dona, i d'acord amb el parer d'Otger Pellicer i Pere d'Orsa; Deudat afegia que, en cas de no poder cohabitar amb Novella, a causa d'una possible excomunió, es comprometia a mantenir les obligacions esmentades a Sarral o a Montblanc, tal com ho decidissin els dits Otger i Pere. A partir d'aquesta data, Novella ens desapareix de la documentació: ja res podem dir de la dona eixelabrada de Vallfogona. No sabem si realment la sentència d'excomunió va caure sobre la dona que adulterinament vivia amb Deudat Sutor. En tot cas, Novella representa un exemple de realitats, molt sovint dures, del nostre món medieval.

6.2. *Els Concabella i Montargull*

Hem assenyalat més amunt que les donacions de la família dels Su havien posat Montargull sota el domini dels frares-cavallers ¹³². Aquest domini havia estat confirmat posteriorment pel senyor eminent Pere de Queralt, el qual en el seu testament de 1256 havia ratificat la donació de Montargull en favor dels Templers ¹³³. Els Castellfollit, però, hi posseïen alguns drets, part dels quals havien estat cedits testamentàriament per Ramon de Castellfollit a l'orde l'any 1191 ¹³⁴, i altra part deuria ésser mantinguda pels seus descendents, car un tal Pere de Castellfollit, casat amb Elisenda de Concabella, havia assegurat els vuitanta morabatins del dot de la seva dona en el castell de Montargull. L'esmentat cavaller havia disposat en el seu testament que els drets que tenia al castell de Montargull fossin lliurats als Templers, amb la condició que els frares donessin als germans de la seva difunta muller de setanta a vuitanta morabatins per raó del dot d'Elisenda. Els Templers es negaren a acceptar aquesta obligació al·legant que les reivindicacions dels Concabella eren falses ja que els frares no havien d'assumir la restitució del dot d'Elisenda. Els Concabella, de la seva banda,

131. Deudat Sutor el tenim documentat uns anys abans, quan el 22 de novembre de 1256 Berenguer i Berengueró de Puigvert li feïan establiment d'una peça de terra, situada en llur domini de Barberà, amb la condició de donar als senyors una tercera part dels fruits; si el concessionari, però, volia plantar de vinya la terra objecte de l'establiment, hauria de donar una quarta part d'aquests fruits als Puigvert (A.C.A., C., perg. 1464 de Jaume I).

132. Vegeu més amunt, pp. 4-5.

133. Vegeu Joan SEGURA I VALLS, prev., *Història de Santa Coloma de Queralt*, refosa i ordenada en la seva ampliació per Joaquim SEGURA LAMICH, segona edició, Santa Coloma de Queralt, 1971, p. 55.

134. Vegeu més amunt, p. 5.

no estaven disposats a deixar perdre aquells diners als quals, segons ells, tenien dret. En aquest sentit, el 28 d'agost de 1257, Bernat aconseguia dels seus germans Ramon, Ponç i Gerdal —la qual actuava amb el consell del seu marit Albanell— el nomenament de procurador perquè en nom propi i dels seus germans realitzés les accions pertanyents a la recuperació dels vuitanta morabatins davant el preceptor de Barberà, posseïdor de Montargull ¹³⁵.

Com que els frares no acceptaren, tal com hem dit, les peticions dels Concabella, Bernat inicià una causa contra el comanador de Barberà, fra Berenguer de Vilafranca, que regia també la comanda de Granyena. Les dues parts acceptaren l'arbitratge de Guillem de Trullars, sota pena de vint morabatins. L'arbitre, el 17 de setembre de 1257, havent escoltat les alegacions de cadascuna part, i havent llegit l'instrument dotal de Pere i Elisenda així com el testament de Pere, condemnava al comanador a pagar setanta dels vuitanta morabatins que reclamava el damandant en el seu llibel ¹³⁶. Els Templers assumiren els termes de la sentència arbitral, i al cap de pocs dies, el 27 de setembre, els Concabella manaven redactar un document en el qual reconeixien a fra Berenguer de Vilafranca que els hi havia pagat els vuitanta morabatins —no els setanta que assenyalava la sentència arbitral— que el seu cunyat Pere de Castellfolliet els havia llegat en testament i que havien de percebre damunt el castell de Montargull ¹³⁷. Amb la liquidació d'aquest llegat que gravava el castell de Montargull, els Templers esdevien senyors totals d'aquest lloc, sense cap participació d'altres persones.

6.3. *Vallfogona de Riucorb, de la vegueria de Montblanc*

L'adscripció de Vallfogona i dels pobles que integraven la sots-comanda a la vegueria de Montblanc fou deguda a les accions realitzades pels Templers a finals del segle XIII. Des del punt de vista geogràfic, tan Vallfogona com els llogarets d'Albió i Montargull eren més propers a Cervera que no a Montblanc. Es evident, però, que els frares de Barberà, que tenien concentrades en aquesta època totes les seves propietats dins la vegueria de Montblanc, els interessava que Vallfogona i els membres de la sots-comanda pertanyessin a aquesta última vegueria. De la seva banda, per aquests temps, el veguer de

135. A.C.A., C., perg. 1487 de Jaume I.

136. A.C.A., C., perg. 1490 de Jaume I.

137. A.C.A., C., perg. 1495 de Jaume I.

Cervera duia a terme algunes gestions per tal d'incloure Vallfogona dins els límits administratius de la seva demarcació. Iniciat el conflicte, la qüestió passà a la cort reial per tal de cercar una solució. Jaume II nomenà fins i tot un jutge, Guillem de Jafer, perquè emitís una sentència al respecte. Abans, però, de saber-se la decisió del jutge reial, els Templers aconseguiren del monarca una resolució personal del problema. El rei escrivia des de Lleida, el 17 de juny de 1293, a Ramon Pere, veguer de Cervera i Tàrraga, tot manant-li que observés la seva disposició que atribuïa els homes del Temple de Vallfogona a la vegueria de Montblanc. Amb aquest manament reial, el cambrer de Barberà, fra Pere de Vall, es presentà a Cervera el 29 de juny davant Ferrer de Castellbó, lloctinent del veguer, i havent requerit al notari públic Pere de Nargona, li feu llegir l'esmentada carta¹³⁸. Ferrer, després d'haver escoltat el contingut de la missiva, allegà que de fet no anava dirigida a ell sinó personalment al veguer, que estava absent; a més, Ferrer gairebé negà la vericitat de l'escrit ja que la qüestió de la pertinença de Vallfogona a una o altra vegueria encara estava pendent de judici car no havia rebut la sentència del jutge que portava l'assumpte, i que, en tot cas, si la carta era verdadera, es feia innecessari el judici ja que el monarca s'havia ja pronunciat.

El cambrer de Barberà se'n hagué d'entornar sense haver aconseguit la seva pretensió perquè el veguer de Cervera no deuria estar d'acord amb la segregació d'aquella part del seu districte, que al seu entendre pertanyia naturalment a Cervera. Els Templers, de la seva banda, continuaren les gestions, amb la certesa d'un resultat favorable, que hom podia ja albirar en la mateixa carta del rei.

Poc temps després del primer intent dut a terme davant el lloctinent del veguer, i aprofitant l'estada a Cervera del titular Ramon Pere, el comanador de Barberà, fra Bernat de Montoliu, envià a aquesta ciutat al prevere Arnau Sastre perquè de nou bell presentés l'escrit reial al veguer tossut. El 16 de juliol, Arnau anà a la casa del difunt Pere de Serra, on tenia la cúria el veguer de Cervera, i presentà a aquest la carta del monarca. L'actitud del veguer tallava novament les pretensions dels frares perquè la seva resposta es centrà en reafirmar la pertinença de Vallfogona a la seva vegueria, i en recordar que, donat que el cas estava sota examen judicial, el rei no podia pas dir allò que estava contingut en l'escrit¹³⁹.

138. A.C.A., C., perg. 255 de Jaume II.

139. A.C.A., C., perg. 263 de Jaume II.

El veguer no tan sols no havia fet cas de la missiva reial presentada pel procurador del comanador de Barberà, sinó que actuava com si res sabés al respecte, tot complint responsablement amb les seves obligacions damunt de Vallfogona. En aquest sentit, Ramon Pere exigí als habitants del dit lloc la cena ¹⁴⁰. Els Templers, en aquesta ocasió, intentaren implicar el veguer de Montblanc, el qual obviament es veia perjudicat en no ésser-li reconeguda la seva jurisdicció damunt Vallfogona, i el jutge delegat que havia de sentenciar l'adscripció a una o altra vegueria. Aquest últim, el 22 d'agost escrivia, des de Tàrraga, al veguer de Cervera o al seu lloctinent, tot recordant-li que, donat que el monarca li havia encomanat l'afer de Vallfogona, li havia manat que fins que no decidís la qüestió no actués en cap sentit en l'esmentat lloc. L'assabentava també que havia rebut les queixes del comanador i del veguer de Montblanc, i li ordenava que desistís de percebre la cena a Vallfogona fins a la definició de l'assumpte en litigi ¹⁴¹. El mateix dia, Ramon Ponç, habitant de Vallfogona presentà aquesta carta del jutge a la Cort del veguer, davant el seu lloctinent Ferrer de Castellbó, requerint al jurisperit Arnau de Vilagrassa, assessor del veguer, perquè la llegís.

El litigi és resolgué favorablement als Templers. Vallfogona passà a integrar la vegueria de Montblanc ¹⁴².

6.4. *Últimes adquisicions a Albió i a la Torre d'Albió*

A finals del segle XIII, els Templers encara maldaren per incorporar nous drets en els llocs pertanyents a la sots-preceptoria de Vallfogona. Aquests drets es centraren principalment en l'obtenció del domini absolut sobre diversos molins situats al terme d'Albió. De fet, els frares, amb aquestes accions aconseguiren la propietat dels dos nuclis moliners del riu Corb a l'indret de Vallfogona: el de Palau, situat a l'aiguabarreig del riu Corb i del Sanillol, del qual es fornien els enginyers, i que procedent del Fonoll s'ajunta amb el primer a ponent de Vallfogona, en el límit del terme de Guimerà. El segon nucli moliner, que aprofitava principalment les aigües del riu Corb, estava situat sota d'Albió, tocant al terme de Vallfogona per la banda d'orient. Els

140. Sobre les cenes que pagaven els Templers vegeu A. J. FOREY, *Cena Assessments in the Corona de Aragon: The Templar Evidence*, «Spanische Forschungen der Görresgesellschaft» I, XXVII (1973), pp. 279-288.

141. A.C.A., C., perg. 276 de Jaume II.

142. Vegeu Guiu SAUFELIU i ROCHET, *Els imprecisos límits de la Segarra, Tàrraga*, 1977, mapes 6 i 7.

molins de Palau els havien adquirit els frares amb les primeres donacions a Vallfogona ¹⁴³. Els molins d'Albió els havien obtingut progressivament, però, a finals del segle, no els posseïen encara en plena propietat, plenitud que cercaren en aquest període.

Les primeres accions en aquest sentit s'iniciaren el 1286 sota l'empena d'aleshores comanador de Barberà, fra Guillem d'Abellars. Aquest, el 4 de febrer del dit any, aconseguia una definició de drets de Pere d'Albió, que movia qüestió contra els frares reclamant una part del molí superior d'Albió, situat al costat dels honors d'Elisenda Sormada i de Guillem de Prades. Les queixes de Pere eren acallades amb 50 sous barcelonesos de tern que li lliurava fra Guillem ¹⁴⁴.

Els Templers, però, trobaren les dificultats més importants a l'hora de recuperar la plena propietat damunt els molins d'Albió amb els germans Pere i Tomas Sormat. L'enfrontament entre els frares i els esmentats germans culminà a mitjan octubre de 1293 quan ambdues parts, per tal de solucionar les seves diferències sobre els molins d'Albió i una dominicatura que pere i Tomas tenien al dit lloc pels Templers, es comprometeren a acceptar l'arbitratge, sota pena de dos-cents sous, del jurisperit de Sarraí Nicolau d'Avellà ¹⁴⁵. Aquest jurisperit era home de reconegut prestigi a la comarca ja que sovint el trobem dirimint diferències ¹⁴⁶ i representant els interessos de diversos litigants ¹⁴⁷.

La desavenença sorgida en aquesta ocasió entre els Templers i els germans Sormat té un interès especial perquè la sentència arbitral de Nicolau d'Avellà recull els detalls anteriors que menaren l'enfrontament entre les esmentades parts. El Temple, representat per fra Bernat de Montoliu, comanador de Barberà, en la seva exposició de motius, explicava que Domènec de Vallfogona, amb consentiment dels frares, va instituir una llàntia perpètua a l'església de Santa Maria de Vallfogona, a la qual llàntia va assignar una sisena part del molí superior d'Albió, la meitat del molí mitjà i una quinta part del molí dit de l'Hospital ¹⁴⁸. Establí, a més, la condició que si els frares, en cas de voler assumir el servei de la llàntia, poguessin tenir les esmentades rendes. Fra Bernat continuava explicant que, després, fra Guillem d'Abellars,

143. Vegeu més amunt, p. 10.

144. A.C.A., C., perg. 43 d'Altons II.

145. A.C.A., C., perg. 294 de Jaume II.

146. Josep Maria SANS I TRAVÉ, *Relacions de la Casa del Temple de Barberà amb el monestir de Santes Creus (segle XIII)*, «Analecta Sacra Tarraconensia» XLVIII (1975) (1977), p. 6.

147. Vegeu Josep M.ª SANS I TRAVÉ, *Relacions de la Casa del Temple de Barberà amb el monestir de Santes Creus*, obra cit., pp. 36, 38-41.

148. Vegeu més amunt, pp. 31-32.

aleshores comanador de Barberà, va obtenir de Pere d'Albió tots els drets que aquest posseïa damunt els béns assignats a la llàntia, i que posteriorment va vendre aquests drets a Elisenda, mare dels esmentats germans, sense, però, el previ i preceptiu consentiment del Mestre i Capítol del Temple, requisit, la manca del qual invalidava la venda.

El Comanador allegava, per altra banda, que un tal Bernat de Calp i la seva dona Raimonda veneren a Pere Sormat i Elisenda, pares del dit Pere i Tomàs, tot el dret que tenien en el moli superior, és a dir, la sexta part. Que el moli, pel fet d'estar situat a la dominicatura del Temple en el moment d'ésser venut, hom n'havia de donar el terç i fer fatiga al Temple. A més, que fou pactat quan el varen comprar els dos anteriors propietaris que si una part volia alienar els seus drets hauria de fer abans trenta dies de fatiga a l'altra, i com que el Temple succeí a una d'aquestes parts, l'alienació als esposos Sormat no podia ésser legalment vàlida perquè no s'havia respectat la clàusula pactada i referent a la fatiga. Per tots aquests motius, fra Bernat de Montoliu demanava condemnar a Pere i Tomàs en l'esmentada sisena part, i assignar-la al seu orde.

Després d'aquesta exposició minuciosa, per part del Comanador, dels fets i precedents que motivaven el desacord dels frares amb els germans Sormat, el representant del Temple demanava que les porcions que els germans posseïen per successió paterna o materna en els molins fossin tingudes en societat amb els frares, sense divisions. A més, que la dominicatura objecte també de les queixes dels Templers, i que Pere i Tomàs l'havien de tenir per l'orde, al qual haurien de donar la meitat dels fruits, per tal que des de feia quinze anys que no la conreaven, fos finida la possessió i recuperada pels frares.

Els Sormat allegaren en rèplica als arguments esgrimits pel Comanador els instruments que acreditaven llurs drets.

Nicolau d'Avellà examinà detingudament aquests documents i, d'acord amb el seu bon criteri, el 19 d'octubre de 1293 davant els testimonis Berenguer de Sentdomí, cavaller, del rector de Vallfogona Domènec de Muntanyana, i de Guillem de Montagut, jurisperit de Sarreal, entre d'altres, dictà el laude, pel qual declarava que la venda realitzada pel Comanador fra Guillem d'Abellars jurídicament no era vàlida per falta-li el consentiment del Mestre i del capítol del Temple. Per tant, aquests drets havien d'ésser retornats a l'orde, que, de la seva banda, però, havia de restituir 300 sous, menys deu sous, i l'import de les millores realitzades, a Pere i Tomàs. A més, la sexta part del moli superior que Bernat Calp i Raimonda veneren als pares dels dos ger-

mans, havia de lliurar-se al Temple perquè hom no havia donat el terç ni havia fet fatiga, tal com era obligat pel fet d'estar situat a la dominicatura del Temple. Declarava també que, donat que Pere i Tomàs tenien en el molí superior només una novena part i els frares les vuit restants, i en el molí mitjà, només els hi restaria a Pere i Tomàs un quint de la meitat —donat que l'altra meitat l'haurien de retornar als frares, per bé que recuperant l'import de la compra i de les millores realitzades—, i com que els Templers es negaven a formar societat amb l'altra part, l'àrbitre creia que tots els drets havien d'assignar-se als Templers, havent fet una estimació abans del valor dels drets i millores de Pere i Tomàs. En aquest sentit, Nicolau d'Avellà fixà en 660 sous, francs i lliures de terç i laudemí, la quantitat que havien de pagar els Templers per tal de cancellar els drets dels Sormat. D'aquests diners hom n'hauria de pagar 360 sous per Tots Sants i els altres 300 sous restants a la pròxima festa de Nadal.

Quant a la cavalleria, l'àrbitre absolia a Pere i Tomàs, imposant-els-hi, però, com a condició, que la treballessin i que en donessin fidelment als Templers la meitat dels fruits, tal com era acostumat.

Al cap de deu dies d'haver estat dictat el laude, els frares aconseguiren de Pere i Tomàs Sormat una nova garantia per a la propietat del Temple damunt els molins d'Albió. En efecte, el 29 d'octubre, els dos germans atorgaven davant el prevere Ramon de Sant Climent, notari públic de Barberà, un instrument pel qual confessaven a fra Bernat de Montoliu, Comanador de Barberà, que no tenien cap document amb el que poguessin al·legar drets damunt els esmentats molins, llevat dels quatre que en aquell mateix moment lliuraven als frares, tot comprometent-se, en cas de trobar altres escriptures al respecte, de donar-les al Temple¹⁴⁹.

Els Templers, tal com havia declarat el laude pronunciat per Nicolau d'Avellà, pagaren els sis-cents seixanta sous als germans Pere i Tomàs Sormat. En aquest sentit, el notari de Vallfogona Arnau Sastre, redactava un instrument el 8 de febrer de 1294 pel qual els Sormat confessaven haver rebut de mans del Comanador de Barberà, fra Bernat de Montoliu, i del cambrer fra Pere de Vall l'esmentada quantitat, com a preu de la «venda» de llurs drets sobre els molins superior i mitjà a Albió en favor del Temple¹⁵⁰.

A part dels molins, els frares no descuraren l'adquisició d'altres

149. A.C.A., C., perg. 299 de Jaume I.

150. A.C.A., C., perg. 336 de Jaume II.

drets que havien d'arrodonir el seu domini a Albió, car uns anys després iniciaven les gestions encaminades a aconseguir una cavalleria situada a Albió i que posseïa Arbert de Montmeneu, cavaller de Santa Coloma de Queralt. Aquestes gestions culminaren el 24 de març de 1296 amb la compra de la cavalleria de Montmeneu feta pels frares a l'esmentat cavaller pel preu de 380 sous barcelonesos de tern ¹⁵¹. En tal data, Arbert de Montmeneu venia al mestre fra de Cardona, a fra Bernat de Montoliu, Comanador de Barberà, i als altres frares del Temple, la dita cavalleria; i, a més, dos parells de gallines i de fogaces censals que posseïa dins el terme d'Albió, en la partida de Llavador. D'aquests dos parells, l'un el prestava anualment per la festa de Nadal una tal Sarraïna de Llorac, i l'altre parell el feien uns tals Domènec i Arnau Joan, de la Torre d'Albió. Les fites de la cavalleria de Montmeneu eren la dominicatura de Guillem de Llorac, en el terme de Belllloc, el terme de Guardiola, Bartomeu Guitard, la terra que havia estat de Pere Ferrer, de Llorac, la dominicatura del difunt Ponç de Vilallonga, Bernat Guitard i Bernat de Prades. Tres dies després d'haver-se fet l'instrument de venda, el cambrer de Barberà, fra Pere de Vall anava a Santa Coloma de Queralt a pagar el total dels 380 sous amb que s'havia estipulat el preu de compra de la cavalleria. En aquest sentit l'esmentat Arbert, el 27 de març atorgava davant el notari públic de Santa Coloma Bernat Boter, un instrument en què reconeixia al mestre, al Comanador de Barberà i al cambrer de la casa haver rebut l'esmentada quantitat per raó de la venda que havia fet a l'Orde de la cavalleria que tenia al terme d'Albió ¹⁵².

Hem assenyalat més amunt les diverses etapes de la implantació templera a la Torre d'Albió, des de la primera donació feta per Carbonell de Vilagrassa l'any 1193 ¹⁵³, fins al laude de l'arquebisbe de Tarragona del 1211 ¹⁵⁴, que posava fi a les reivindicacions de Pere de Vallvert i assignava el domini de l'esmentat lloc als Templers.

A finals del segle XIII els frares concentraren també els seus esforços per tal d'aconseguir la recuperació d'aquells drets, que estaven encara en mans d'altres persones, en favor de l'orde. Així, el 29 de març de 1298 obtenien del cavaller Guillem de Sentdomí la meitat del delme de la Torre d'Albió i els altres drets que per raó dels seus pares

151. A.C.A., C., perg. 623 de Jaume II.

152. A.C.A., C., perg. 626 de Jaume II.

153. Vegeu més amunt, pp. 14-15.

154. Vegeu més amunt, p. 21.

hi posseïa, i que ho tenia tot en feu del Temple¹⁵⁵. Guillem ho venia al Temple pel preu de 900 sous barcelonesos de tern; la venda era ratificada pel seu pare Berenguer de Sentdomí, i pels seus germans Berenguer i Bernat, els quals renunciaven a qualsevol dret. Els frares, aconseguïen de l'esmentat Guillem altres tres instruments, redactats el mateix dia a Vallfogona, que havien de garantir i completar la compra realitzada: el primer document registrava la promesa de Guillem de lliurar tots els instruments de propietat relatius als drets alienats als Templers: però, que, de moment el dit venedor només va trobar que hi fes referència al testament de la seva mare, que donava a fra Bernat de Montoliu. Així mateix, renunciava a qualsevol dret que li pogués pertànyer per raó d'altres instruments que pogués trobar¹⁵⁶. El segon document registrava el reconeixement de Guillem a fra Bernat de Montoliu i als demés frares de Barberà d'haver rebut els 900 sous barcelonesos de tern, preu de la venda que havia fet al Temple¹⁵⁷. L'últim instrument registrava la confessió del cavaller d'haver mes en possessió corporal dels drets alienats a fra Arnau dez Puig, en nom del Comanador i de l'orde¹⁵⁸.

La documentació conservada ja no ens registra cap altra intervenció dels Templers a la sots-preceptoria de Vallfogona. Només podem dir que l'Orde hi havia aconseguit un domini important i que conservà fins a la seva extinció. Quan els oficials reials de Jaume II, empresonats els frares de Barberà, i mentre hom decidia la sort dels Templers, s'empararen dels béns de l'Orde, Guillem d'Olomar, administrador dels esmentats béns, taxà el valor de les rendes de Vallfogona en 2.180 sous anuals i les d'Albió i la Torre d'Albió en 370 sous, és a dir, en dos-cents cinquanta sous més que el valor corresponent al cap de la comanda, Barberà, les rendes de la qual eren valorades en 2.300 sous¹⁵⁹.

Josep Maria SANS I TRAVÉ

155. A.C.A., C., perg. 1028 de Jaume II.

156. A.C.A., C., perg. 1029 de Jaume II.

157. A.C.A., C., perg. 1032 de Jaume II.

158. A.C.A., C., perg. 1030 de Jaume II.

159. Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, Barberà, Manual Notarial 1309-1344, f. 19 r.